

Український незалежний центр політичних досліджень

Динаміка партійного представництва в Україні

після

Революції Гідності

2016

Динаміка
партійного представництва в Україні
після Революції Гідності

УДК 329(477) «2010/2015»
ББК 66.69(4Укр)
Д46

Динаміка партійного представництва в Україні після Революції Гідності /
Д46 Конончук С. (ред.), Горобчишина С. — Київ : ТОВ «Агентство Україна», 2016. — 44 с.

ISBN 978–966–137–061–5

У дослідженні розглядаються зміни у представництві політичних партій в Україні у період після Революції Гідності. На основі даних про представництво партій у Верховній Раді України та органах місцевого самоврядування в електоральних циклах 2010–2015 років засвідчено високу партійну турбулентність, прискорену суспільними перетвореннями в період Революції Гідності та їхніми наслідками в політичній сфері. Висловлено припущення про подальшу нестійкість партійного представництва на парламентському та місцевому рівнях.

Видання стане в пригоді всім, хто цікавиться питаннями партійної політики в Україні та перспективами демократизації політичних партій.

**National Endowment
for Democracy**

Supporting freedom around the world

Це дослідження здійснено за підтримки Національного фонду демократії (США). Висловлені в ньому думки є авторськими і не обов'язково відображають погляди Національного фонду демократії.

Публікація випускається українською мовою в друкованому й електронному варіантах. Електронна версія видання представлена сайті УНЦПД ucipr.org.ua. У друкованому вигляді книга розповсюджується безкоштовно. УНЦПД дозволяє поширювати тексти з посиланням на джерело. Будемо щиро вдячні за відгуки про матеріали, вміщені у виданнях УНЦПД.

**УДК 329(477) «2010/2015»
ББК 66.69(4Укр)**

ISBN 978–966–137–061–5

©УНЦПД, 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1. Регіональні виміри партійного представництва у 2010 році	6
1.1. Особливості політичної ситуації та виборчого процесу.....	6
1.2. Партійне представництво за результатами місцевих виборів 2010 року	8
2. Парламентський рівень партійного представництва у 2012 році	10
2.1. Особливості політичної ситуації та виборчого процесу.....	10
2.2. Результати парламентських виборів 2012 року та їхній вплив на партійну систему.....	13
3. Вплив Революції Гідності та її наслідків на партійне представництво у Верховній Раді України і на регіональному рівні у 2014 році	16
3.1. Особливості політичної ситуації.....	16
3.2. Переформатування партійного представництва у Верховній Раді України	17
3.3. Динаміка партійного представництва в регіонах.....	18
4. Партійне представництво за результатами позачергових виборів до Верховної Ради у 2014 році	22
4.1. Особливості політичної ситуації та виборчого процесу.....	22
4.2. Партійне представництво за результатами позачергових виборів до Верховної Ради 2014 року та їхній вплив на партійну систему.....	24
5. Регіональне партійне представництво за результатами місцевих виборів 2015 року	32
5.1. Особливості політичної ситуації та виборчого процесу.....	32
5.2. Обласний рівень партійного представництво за результатами місцевих виборів 2015 року.....	35
ВИСНОВКИ	39

ВСТУП

У класичних теоріях представницької демократії, зокрема у Роберта Даля, партії розглядаються як ключовий фактор розвитку політичного середовища, необхідного для формування «поліархії» — в його розумінні реального (на відміну від «ідеальної» демократії) режиму, заснованого на відкритій політичній конкуренції. Серед базових для поліархії положень Р.Даль називає «*право утворювати самостійні асоціації та вступати до них, включаючи політичні об'єднання, такі як політичні партії та групи інтересів, які прагнуть впливати на уряд, використовуючи для цього конкуренцію на виборах та інші мирні засоби*»¹.

Хоча в демократичному політичному процесі беруть участь різні дійові особи, зокрема групи інтересів, проте саме партії (кожна різною мірою) здатні узгодити і представити різноспрямовані суспільні інтереси в політичному полі. Цю функцію партії реалізують шляхом участі у виборах та втілення цих інтересів у міру досягнення політичних компромісів.

Усі країни колишнього радянського табору пройшли шлях від авторитаризму до демократії через розбудову демократичних інститутів, таких як вільні і прозорі вибори та конкурентне партійне середовище. Причому там, де демократичні трансформації були успішними, партії є сильними, автономними, здатними на системну діяльність і артикульовані програмні позиції. Натомість там, де демократія слабка, партії зазвичай нестійкі, організаційно неспроможні, слабо інституціоналізовані, тісно пов'язані з інтересами фінансово-промислових груп або правлячими елітами («партії влади»). Відповідно, дуже високим є ступінь мінливості партій у партійній системі. Отже, політичні партії відіграють дуже важливу роль у процесі демократичної консолідації та забезпечення незворотності демократичних змін. У моделі демократичної консолідації Вольфганга Меркеля партії є факторами «репрезентативної консолідації», тобто територіального та функціонального представлення інтересів. Вони також, з одного боку, беруть участь у визначенні правових та інституціональних засад демократичного режиму (конституційна консолідація), а з іншого — взаємодіють із неформальними політичними акторами (фінансово-промисловими групами, армією, церквою)². Саме консолідація цих трьох сфер разом з розвитком громадянського суспільства є запорукою стабільної демократії.

Що стосується ситуації в Україні, то, починаючи з періоду формування партійної системи України на початку 90-х, партії до середини 2000-х років не могли реалізувати свої політичні функції. Серед чинників, які стримували інституціоналізацію партій і розвиток партійної системи в Україні, були: напівпрезидентська модель влади із сильним Президентом, який фактично формував Уряд, що не підтримувало повноцінної парламентської політики; не повною мірою чесні та прозорі вибори, широке використання адмінресурсу в політичній конкуренції; непрозорість партійного фінансування й надмірна залежність партій від тіньових груп впливу, режимний контекст «патронального президентства»³.

Загалом усі дослідники сходяться на думці про слабку інституціоналізацію партійної системи в Україні. Так, Андрій Мелешевич показує, що, починаючи з електорального циклу 1998 року, партії почали відігравати вагомішу роль у виборчому процесі, що проявилось, зокрема, у збільшенні кількості кандидатів від політичних партій та, у свою чергу, дало поштовх їхній інституціоналізації, проте до

¹ Даль Р. Демократия и ее критики / Пер. с англ. М.В. Ильина. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2003.

² Merkel W. Plausible Theory, Unexpected Results: The Rapid Democratic Consolidation in Central and Eastern Europe // Journal for International Relations and Global Trends. — № 2. — 2008. — 3–14.

³ Hale H. Patronal Politics: Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective (Problems of International Politics). — Cambridge University Press, 2014. — 536 p.

виборів 2002 року їхня роль у політичній системі була незначною, самі партії не були автономними політичними суб'єктами, а партійна система залишалася нестабільною⁴.

Після виборів 2002 року вперше було сформовано коаліційний Уряд більшості на основі партій пропрезидентського блоку «За єдину Україну!» (що балотувалися як за списком, так і в одномандатних округах). До більшості долучилися також незалежні кандидати — переможці в одномандатних округах, котрі були зацікавлені у наявності владних зв'язків. Проте на формування й діяльність того Уряду мав значний вплив тодішній Президент Леонід Кучма⁵.

Політична реформа 2004–2005 років визначила інституціональні рамки для посилення ролі партій у формуванні Кабінету Міністрів, що фактично мало місце за результатами виборів 2006 року⁶, проте ця спроба була невдалою, і замість режиму коабітації, тобто конструктивного співіснування Президента і Прем'єра з різних політичних партій, Україна отримала гостре політичне протистояння між ними, відповідно — і всередині владного трикутника «Президент — Парламент — Уряд», наслідком якого став реванш антидемократичних сил. Тогочасна перша спроба формування коаліційної політики була невдалою, на нашу думку, не в останню чергу через те, що партії не встигли зазнати якісних змін.

Революція Гідності та подальші суспільні зрушення відкрили нову сторінку партійної політики в Україні. Після того як партіям повернули можливість формувати Уряд, для них відкрилися як нові можливості, так і виклики. Ціла низка законодавчих актів останнього часу (зокрема, зміни до закону про місцеві вибори, закон про державне фінансування партій) створюють нові можливості для розвитку партійної системи в Україні. Проте слід зробити значно більше, ніж було зроблено досі, щоб досягти консолідованої демократії, для якої потрібні стійкі демократичні партії та інституціоналізована партійна система.

У цьому дослідженні проаналізовано динаміку партійного представництва — участі партій у виборчих процесах в Україні у 2010–2015 роках (тобто від повернення напівавторитарного режиму на чолі з Віктором Януковичем до політичних трансформацій після Революції Гідності 2014 року). Цей період охоплює два електоральні цикли виборів до Верховної Ради України (2012, 2014 роки) та місцевих рад (2010–2015 роки). Особливу увагу приділено партійному представництву на регіональному рівні, тому що воно значною мірою залишається поза увагою експертів. У той же час, локальний вимір демократії в Україні сьогодні набуває особливого значення з огляду на зближення з західною ліберальною політичною культурою і на прагнення децентралізації влади в країні. У нових демократіях Центральної та Східної Європи свого часу відбулися успішні адміністративні реформи, що, у свою чергу, стало запорукою подальшої демократичної консолідації, натомість в Україні місцева демократія є досить обмеженою, а її інституції — слабкими. Але партії, що відіграють ключову роль у формуванні місцевих представницьких органів та потенційно — виконавчих, мають шанси стати основними провідниками реформування місцевої влади в Україні. Тому всі проблеми, пов'язані з вітчизняними політичними партіями, особливо даються взнаки на місцевому рівні.

Це дослідження динаміки партійного представництва в Україні на центральному та регіональному рівнях та аналіз основних чинників цього процесу покликане сприяти кращому розумінню тенденцій вітчизняної партійної політики⁷, поліпшити продемократичні зміни у сфері діяльності політичних партій та управління цими процесами.

⁴ Meleshevich A. Party systems in post-Soviet countries: a comparative study of political institutionalization in the Baltic States, Russia, and Ukraine. — N.Y.: Palgrave Macmillan, 2007. — P. 108–110.

⁵ Відповідно до Конституції в редакції від 1996 р., Президент за згодою Верховної Ради призначає Прем'єр-міністра та приймає рішення про його відставку, а також призначає за поданням Прем'єр-міністра членів Кабінету Міністрів та відправляє їх у відставку.

⁶ Відповідно до Закону України від 8 грудня 2004 р. № 2222-IV «Про внесення змін до Конституції України», коаліція парламентських фракцій у Верховній Раді отримала повноваження: вносити кандидатуру Прем'єр-міністра України Президентові, який подає її на розгляд Парламенту; вносити у Верховну Раду кандидатури членів Кабінету Міністрів (призначаються за поданням Прем'єр-міністра), за винятком міністрів оборони та закордонних справ, які призначаються за поданням Президента.

⁷ Детальне дослідження цих питань останнього часу див.: Партійна система України до і після Майдану: зміни, тенденції розвитку, суспільні запити // Національна безпека і оборона. — Журнал № 6–7 (155–156), 2015 р. — УЦЕПД ім. Олександра Разумкова.

1. 1. Регіональні виміри партійного представництва у 2010 році

1.1. Особливості політичної ситуації та виборчого процесу

Чергові вибори до місцевих рад відбулися 31 жовтня 2010 року. Вибори до Київської міської ради та Тернопільської обласної ради не проводилися⁸.

Політичний контекст виборів було визначено перемогою Віктора Януковича на президентських виборах у січні–лютому 2010 року. Цей крок значно посилив позиції Партії регіонів (ПР) у Верховній Раді. Після цього почався активний відтік депутатів з фракцій проурядової коаліції у складі Блоку Юлії Тимошенко, «Нашої України — Народної самооборони» (НУНС) та Блоку Литвина, на яку спирався Уряд Юлії Тимошенко. 2 березня 2010 року тогочасний голова Парламенту Володимир Литвин оголосив про розпад коаліції, а 11 березня було утворено нову коаліцію у складі Партії регіонів, Комуністичної партії України (КПУ), Блоку Литвина та позафракційних депутатів, Прем'єром було призначено Миколу Азарова. Таким чином, Віктору Януковичу та Партії регіонів вдалося сконцентрувати владу.

30 вересня Конституційний Суд України (КСУ) своїм рішенням визнав Закон України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV «Про внесення змін до Конституції України» неконституційним у зв'язку з порушенням конституційної процедури його розгляду та прийняття. Результати конституційної реформи 2004 року, що стала наслідком політичного компромісу між владою та опозицією під час Помаранчевої революції 2004 року, було скасовано. Це рішення повернуло Президенту контроль над виконавчою владою, що стало першим етапом у процесі більш глибокого її присвоєння. У порівнянні з системою поділу влади періоду президентства Віктора Ющенка, цей варіант Конституції і тим більше — способу повернення до неї — через рішення КСУ — став сигналом про початок перерозподілу влади.

Іншим сильним меседжем від нової політичної команди стало рішення про продовження терміну перебування російського Чорноморського флоту. 21 квітня 2010 року в Харкові тодішній Президент України Віктор Янукович та президент РФ Дмитро Медведєв підписали угоду, згідно з якою термін закінчення перебування Чорноморського флоту Російської Федерації в Севастополі переносився з 2017 року, як було передбачено перехідними положеннями Конституції, на 2042 рік. Одночасно сторони погодилися на автоматичне продовження угоди на 5 років, якщо не буде висловлено заперечень. Ця угода викликала різку критику з боку національно-демократичної опозиції, посилила суспільно-політичне розщеплення на основі національно-культурної ідентифікації та уможливила перемогу у 2012 році політичних партій, які виражали цей кліваж.

Виборча кампанія 2010 року проводилася за різними системами: вибори депутатів сільських, селищних рад — за мажоритарною системою відносної більшості в одномандатних виборчих округах; вибори обласних, районних, міських, районних у містах рад — за змішаною (мажоритарно-пропорційною) системою 50/50: половина від загального складу депутатів відповідної ради обиралася за виборчими списками кандидатів у депутати, яких висували місцеві організації політичних партій у багатомандатному виборчому окрузі, що територіально відповідає області, району, місту, району в місті, а половина обиралася за мажоритарною системою відносної більшості в одномандатних виборчих округах, на які поділяється територія відповідно області, району, міста, району в місті. Депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим також обиралися за змішаною системою.

⁸ Позачергові вибори до міської ради у Києві відбулися у 2008 році, а до Тернопільської обласної ради — у 2009 році.

Стаття 10 Закону⁹ визначала, що право висування кандидатів у депутати та кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови реалізується громадянами України через республіканські в Автономній Республіці Крим, обласні, районні, міські, районні у містах організації політичних партій (далі — місцеві організації партій) або шляхом самовисування. При цьому суб'єктами виборчого процесу були місцеві організації партій, які висунули кандидатів у депутати в багатомандатному виборчому окрузі, або одномандатному виборчому окрузі, або одномандатному мажоритарному виборчому окрузі або кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови (стаття 12 Закону). Таким чином, можливості для висування позапартійних кандидатів були дуже звужені.

У серпні 2010 року було прийнято зміни до Закону про вибори, які, зокрема, запроваджували порядок формування виборчих комісій, що надавав перевагу парламентським партіям. Так, вони отримали право делегувати до складу територіальних комісій 15 членів, тоді як усі інші зареєстровані у відповідній адміністративно-територіальній одиниці місцеві організації політичних партій, що мали намір висувати кандидатів на місцевих виборах, могли делегувати лише трьох членів до складу комісій (стаття 22)¹⁰.

За результатами дослідження «Суспільні очікування та активність партій на місцевих виборах»¹¹, напередодні виборів 57,4% респондентів заявили, що цікавляться програмами кандидатів, а 17,1% керувалися прихильністю до партій та окремих кандидатів¹². Серед партій, що найактивніше проводили виборчу кампанію, експерти назвали Партію регіонів, «Сильну Україну», Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», «Фронт Змін», «Єдиний центр», КПУ, Народну партію, «За Україну!», Всеукраїнське об'єднання «Свобода»¹³.

Явка виборців загалом склала 48,7% і була нижчою порівняно з періодами, коли проводилися одночасні вибори до Верховної Ради і місцевих рад (48,7% у 2010 р. проти 67,6% у 2006 р.).

За даними експертного опитування Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва 3–6 листопада 2010 р., вибори отримали доволі низьку оцінку — 2 — за 5-бальною шкалою, а це означає, що опитані не вважали вибори демократичними¹⁴:

- формування виборчих комісій — 1,8 бала;
- законодавство щодо місцевих виборів — 1,9 бала;
- чесність підрахунку голосів — 2,3 бала;
- організація голосування в день виборів — 2,4 бала;
- укладення партіями партійних списків — 2,3 бала;
- діяльність виборчих комісій у день виборів — 2,5 бала;
- реальна конкуренція і змагальність кандидатів — 2,5 бала;
- ведення партіями виборчої кампанії — 2,8 бала;
- свобода доступу кандидатів до ЗМІ — 2,9 бала;
- якість списків виборців — 3,1 бала.

⁹ Закон України від 10 липня 2010 р. № 2487-VI «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів». [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2487-17>

¹⁰ Див.: Закон України від 30 серпня 2010 р. № 2491-VI «Про внесення змін до Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів». [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2491-17>.

¹¹ Громадський прес-центр «Місцеві вибори–2010. Факти, порушення, тенденції» утворили Комітет виборців України, Громадянська мережа ОПОРА, Мережа підтримки реформ, Фонд «Демократичні ініціативи», Громадянська асамблея України за підтримки МФ «Відродження».

¹² Місцеві вибори через призму соціології та громадського моніторингу. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://parlament.org.ua/upload/docs/2010_o_di.ppt.

¹³ Прес-конференція Громадського прес-центру «Місцеві вибори–2010: факти, порушення, тенденції» на тему «Суспільні очікування та активність партій на місцевих виборах» 21 жовтня 2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/periodic/page20108.html>.

¹⁴ Місцеві вибори 2010: оцінки, проблеми, наслідки. — Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: dif.org.ua/ua/polls/2010_oprosy/miscevi-vibori-2010-ocinki_-problemi_-naslidki.htm.

Також більшість опитаних експертів вказала на наявність істотних системних порушень, що вплинули на результати виборів.

Водночас, інша група експертів відзначила широке застосування адміністративного ресурсу, який, на їхню думку, суттєво вплинув на результати виборів на користь Партії регіонів. У багатьох областях спостерігачі зафіксували тиск місцевої влади на роботу виборчих комісій, що знайшло вираження в заміні голів виборчих комісій, та інші порушення, такі як зняття кандидатів-конкурентів, заборону балотуватися, перешкоджання агітації та інші¹⁵.

1.2. Партійне представництво за результатами місцевих виборів 2010 року

Загалом до рад різного рівня було обрано депутатів від 124 партій, у багатомандатних округах за партійними списками було обрано представників 98 партій¹⁶. Лідером перегонів очікувано виявилася Партія регіонів, яка здобула загалом по Україні 39,39% у багатомандатних округах, з великим відривом від «Батьківщини», в якій було 16,34% голосів, та «Фронту Змін» (8,03% підтримки).

Також 66,6% кандидатів Партії регіонів від загальної кількості кандидатів було обрано мерами 118 міст обласного значення в Україні, з них близько половини (45,8%) — мерами обласних центрів (11 міст)¹⁷.

Посади сільських, селищних, міських голів обійняли 31,29% кандидатів від Партії регіонів. Народна партія, яка здобула другий результат, отримала лише 4,02%, а «Батьківщина» — 2,82%.

Таблиця 1. Партії, які посіли перше місце на місцевих виборах у 2010 році

Назва регіону	Назва партії	Результат
Автономна Республіка Крим	Партія регіонів	80%
Вінницька область	Партія регіонів	50%
Волинська область	ВО «Батьківщина»	32,5%
Дніпропетровська область	Партія регіонів	65,2%
Донецька область	Партія регіонів	93,3%
Житомирська область	Партія регіонів	38%
Закарпатська область	«Єдиний центр»	41,7%
Запорізька область	Партія регіонів	75,8%
Івано-Франківська область	ВО «Свобода»	15,8%
Київська область	Партія регіонів	65,5%
Кіровоградська область	Партія регіонів	63%
Луганська область	Партія регіонів	85,5%
Львівська область	ВО «Свобода»	34,5%
Миколаївська область	Партія регіонів	70,2%

¹⁵ Чебаненко О. Місцеві вибори-2010. Загальні тенденції // Місцеві вибори-2010. Пульс країни / Відп. редактори Когут А., Сідаш К. — К. : Лабораторія законодавчих ініціатив, 2011. — С. 13–15.

¹⁶ ЦВК: результати виборів депутатів Верховної Ради АР Крим, обласних, районних, міських, районних у містах, селищних, сільських рад. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2010/wr001>.

¹⁷ Вибори мерів у Києві та Севастополі у 2010 році не проводилися.

Таблиця 1. Закінчення

Назва регіону	Назва партії	Результат
Одеська область	Партія регіонів	66,7%
Полтавська область	Партія регіонів	47,5%
Рівненська область	Партія регіонів	36,3%
Сумська область	Партія регіонів	50%
Тернопільська область (вибори у 2010 році не проводилися)	Блок Юлії Тимошенко (позачергові вибори 2008 р.)	34,49%
Харківська область	Партія регіонів	69,6%
Херсонська область	Партія регіонів	69%
Хмельницька область	Партія регіонів	43,7%
Черкаська область	Партія регіонів	52,9%
Чернівецька область	Партія регіонів	48,1%
Чернігівська область	Партія регіонів	45%
м. Київ (вибори не проводилися)	Блок Леоніда Черновецького (позачергові вибори 2009 р.)	30,45%
м. Севастополь	Партія регіонів	60,5%

Як видно з **Таблиці 1**, Партія регіонів перемогла у 21 (84%) регіоні з 25, в яких проводилися вибори. При цьому вона здобула абсолютну більшість на Сході та Півдні України, а також у деяких центральних областях. ВО «Свобода» консолідувало свою перевагу в західних областях, де раніше здобуло більшість у Тернопільській обласній раді (41,66% за результатами виборів 2009 р.). У свою чергу, ВО «Батьківщина» виграло вибори у Волинській області.

Місцеві вибори також вивели на політичну арену нові партії. Зокрема, партія «УДАР Віталія Кличка», перереєстрована в липні 2010 року з «Європейської столиці», провела до місцевих рад 424 депутати.

Таким чином, роль партій у виборчому процесі посилилась. Цьому сприяли скасування блокування партій у виборчому процесі, перехід від обрання в одномандатних округах до змішаної системи на виборах до обласних, районних, міських, районних у містах рад¹⁸. Загальна кількість голів місцевих рад, обраних від політичних партій, становить 48,03%, що є середнім показником в європейських країнах¹⁹.

Основним результатом місцевих виборів стала консолідація на місцях влади пропрезидентської політичної сили — Партії регіонів. До причин цього слід віднести неефективну діяльність представників партій, асоційованих з виконанням владних та управлінських функцій у період 2004–2009 років, насамперед «Нашої України» та ВО «Батьківщина», зміни інституціональних рамок, що визначали можливості партій, а в ході виборів — застосування адмінресурсу на користь провладної партії. Таким чином, можна говорити про тренд певної політичної консолідації, проте цю консолідацію не можна назвати демократичною, оскільки вона реалізовувалася на недемократичних засадах, а саме через повернення Конституційним Судом України конституційного устрою до політичної реформи 2004 року, що знову надала Президенту можливість контролю над виконавчою владою, а також через маніпуляції на місцевих виборах.

¹⁸ У 90-ті роки частка партійних депутатів у міських радах становила лише 7,76%. Див.: Кужельюк Ю. Українські політичні партії: тенденції сучасного розвитку // Українські варіанти. — К., 1998. — №3–4. — С. 14–19.

¹⁹ Схожа ситуація мала місце у Польщі (частка партійних мерів становила 46,3%) і Словаччині (47,7%). Менша кількість партійних мерів в Угорщині (18,4%) та Латвії (32,0%). При цьому в країнах «старої Європи» цей відсоток є значно більшим. Див.: Swianiewicz P., Mielczarek A. Parties and Political Culture in Central and Eastern European Local Governments // Faces of Local Democracy: Comparative Papers from Central and Eastern Europe / ed. by G bor So s and Violetta Zentai — Budapest: OSI, 2005. — P. 26–27.

2. Парламентський рівень партійного представництва у 2012 році

2.1. Особливості політичної ситуації та виборчого процесу

Одним з вісьових факторів, які вплинули на перебіг політичних процесів напередодні парламентських виборів 2012 року, було кримінальне переслідування опозиційних політиків — Юрія Луценка (лідера пропрем'єрської до 2010 року фракції «Наша Україна — Народна самооборона») та Юлії Тимошенко (лідера впливової партії — ВО «Батьківщина», Прем'єр-міністра України в грудні 2007–січні 2010-го років і до цього — у 2005 році). 11 жовтня 2011 року Юлію Тимошенко було засуджено до 7 років ув'язнення. Юрій Луценко 27 лютого 2012 року отримав вирок — 4 роки позбавлення волі. Опоненти В. Януковича розцінили цей крок як політичні репресії проти лідерів опозиції; також це викликало негативну реакцію з боку Європейської комісії, Ради Європи та інших міжнародних організацій.

Іншим фактором, який суттєво вплинув на суспільну поляризацію та актуалізував розщеплення на основі культурної ідентичності, стало прийняття 3 липня 2012 року Закону України «Про засади державної мовної політики». Найбільш суперечливою новелою цього закону було надання «регіональним мовам», тобто мовам національних меншин у місцях їх компактного проживання, правового статусу засобу спілкування в публічних сферах суспільного життя²⁰. На думку експертів²¹, це порушувало конституційні норми, які визначають українську мову як єдину державну, тобто таку, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування в публічних сферах та на державній службі.

Прийняття цього закону викликало широкий суспільно-політичний резонанс, критику з боку опозиції та громадських організацій, масові публічні протести, що значною мірою мобілізувало і радикалізувало протестний електорат, насамперед на Заході України. Голова ВО «Свобода» Олег Тягнибок заявив, що Янукович *«узаяв на себе персональну відповідальність за брутальну зневагу до Конституції та законів України»* і що першими кроками його партії в Парламенті *«будуть не лише скасування цього та інших ганебних антиукраїнських законів, але й ухвалення закону про імпичмент Президента і застосування цієї процедури щодо Віктора Януковича»*²². Також закон піддали гострій критиці лідери ВО «Батьківщина» та партії «УДАР».

Виборча система також традиційно зазнала змін напередодні виборів. Спочатку 3 листопада 2011 року в першому читанні було підтримано проект закону про вибори народних депутатів України²³, який запроваджував змішану виборчу систему, підвищував прохідний бар'єр з 3% до 5% та усував

²⁰ Куйбіда Р. Положення Закону України «Про засади державної мовної політики» створюють умови для порушення конституційних прав і свобод. — ЦППР. — 31.08.2012. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://khp.org/index.php?id=1346405386>.

²¹ Швед О. Оцінка Європейської комісії за демократію через право проекту закону «Про мови в Україні» № 1015-3 // Мова і суспільство. 2012. — Вип. 3. — С. 180–188. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sociolinguistics.lnu.edu.ua/issues/03/20.pdf>.

²² Опозиція, Тягнибок і Кличко обіцяють згадати «язык» Януковичу, як будуть у владі. — Українська правда. — 8 серпня 2012 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2012/08/8/6970466/>.

²³ Законопроект має реєстраційний номер 9265-1, його автор — голова фракції Партії регіонів Олександр Єфремов.

блокування політичних партій у виборчих перегонах. Ним передбачалося самовисування лише в одномандатних округах, що в умовах напівпрезидентської форми правління та вже здобутих пропрезидентськими силами переваг давало підстави для формування парламентської більшості, орієнтованої на Президента. Ці нововведення піддала критиці Венеціанська комісія²⁴. Нарікання викликала й організація роботи виборчих комісій, що, зокрема, на думку депутатів від опозиції, створювало можливості для фальсифікації результатів виборів²⁵.

17 листопада було прийнято Закон України «Про вибори народних депутатів України» на основі законопроекту депутатської групи, створеної для підготовки закону²⁶. Закон, за твердженням політиків, став «результатом компромісу» між пропрезидентською більшістю та опозицією, оскільки містив основні положення «законопроекту Єфремова» зі змінами, що стосувалися організації роботи виборчих комісій і територіальної організації виборів. Зокрема, до складу виборчих комісій включалося по одному представнику від парламентських фракцій, а решта членів комісій від партій — учасниць виборчого процесу визначалася жеребкуванням. Закон встановив, що рішення комісії мають ухвалюватися більшістю голосів від її складу, а не від голосів присутніх, як це було передбачено у «законопроекті Єфремова»; також було закріплено можливість відкликання та заміни партіями своїх представників у виборчих комісіях. За оцінками представника Міжнародного фонду виборчих систем (IFES) Дениса Ковриженка, закон став помітним кроком уперед у напрямі вдосконалення проекту закону № 9265-1, хоча не може вважатись кроком вперед у напрямі удосконалення українського виборчого законодавства²⁷.

Закон дозволяв одночасне балотування кандидата за партійним списком у багатомандатному окрузі та в одномандатному окрузі, на чому наполягала опозиція, зокрема представники Блоку Юлії Тимошенко, і внесення цього положення також стало результатом компромісу. У квітні 2012 року Конституційний Суд ухвалив рішення за поданням народних депутатів від Партії регіонів про неконституційність цього положення, що, втім, не мало правових наслідків для процесу поточних виборів. Суд виходив з міркування, що «конституційний принцип рівного виборчого права забезпечується не тільки рівними для всіх громадян засадами участі у виборах та наявністю у них рівної кількості голосів, а також юридично рівним впливом цих голосів на результати виборів», отже, вказані норми закону про вибори «суперечать Основному Закону України, адже вони не забезпечують рівного впливу голосів виборців на результати виборів народних депутатів України, що не відповідає конституційному принципу рівного виборчого права»²⁸. Парадокс ситуації полягав у тому,

²⁴ Спільний висновок № 635/2011 щодо законопроекту «Про вибори народних депутатів України» Європейської комісії за демократію через право (Венеціанська комісія), Організації з безпеки та співробітництва в Європі / Бюро з питань демократичних інститутів та прав людини (ОБСЄ/БДІПЛ). — Страсбург, 17 жовтня 2011 року. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a54.

²⁵ Думки політиків з приводу прийняття нового виборчого законодавства. — ОПОРА. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.opora.ua/org/novyny/1231-dumky-politykiv-z-pryvodu-reformy-vyborchogo-zakonodavstva.

²⁶ Законопроект «Про вибори народних депутатів України» № 9265-д. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=9265-%E4&skl=7.

²⁷ Ковриженко Д. Загальний аналіз нового закону «Про вибори народних депутатів України» (реєстр. № 9265-д від 17.11.2011). — Лабораторія законодавчих ініціатив. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://parlament.org.ua/index.php?action=news&ar_id=2449&as=0.

²⁸ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини п'ятої статті 52, абзацу другого частини десятої статті 98, частини третьої статті 99 Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про висування кандидатів у народні депутати України за змішаною виборчою системою) від 5 квітня 2012 року. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-12>.

що аналогічну справу Конституційний Суд України розглядав ще у 1998 році²⁹ і прийняв аналогічне рішення, проте депутатський корпус аргументував свій правовий нігілізм тим, що в той час суд оцінював на відповідність Конституції положення іншого закону. Як у цьому контексті зауважили неурядові експерти, в таких діях законодавців порушено «одну з визначальних вимог конституційної законності, а саме: конституційний контроль не обмежується визначенням конституційності правових актів та припиненням дії їх положень, що суперечать конституційним нормам та приписам. Він має не допускати у майбутньому появи у законодавстві правових актів, якими правові відносини регулюються у спосіб, що його визнано неконституційним за рішенням органу конституційної юрисдикції»³⁰.

Місія ОБСЄ в Україні, яка здійснювала моніторинг виборчого процесу, відзначила, що «ці вибори характеризувалися відсутністю рівних правил гри переважно внаслідок зловживання адміністративними ресурсами, відсутності прозорості передвиборчої агітації та фінансування партій, а також браку збалансованого висвітлення у ЗМІ. Незважаючи на те, що процеси голосування та підрахунку голосів загалом отримали позитивну оцінку, процес встановлення підсумків голосування був оцінений негативно майже в половині виборчих округів, де здійснювалося спостереження»³¹.

Громадянська мережа ОПОРА у своєму моніторинговому звіті також відзначила, що на результати виборів значний вплив мало застосування адмінресурсу, особливо в одномандатних округах: «В умовах змішаної виборчої системи позазаконні технології використання адміністративного ресурсу і підкупу виборців мали вирішальний вплив на перебіг кампанії, що в цілому не сприяло чесності її результатів. Ці порушення мали системний характер та [не мали] жодних правових наслідків для суб'єктів виборчого процесу, які вдавались до них. Враховуючи фактор дня голосування, вибори можна визнати такими, що не відповідають базовим демократичним стандартам, через відсутність рівних умов проведення кампанії кандидатами та партіями»³². Також експерти відзначають широке застосування практики підкупу виборців та порушення під час підрахунку голосів.

²⁹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про вибори народних депутатів України) від 26 лютого 1998 року. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-98>.

³⁰ Кириченко Ю. До питання про наступний конституційний контроль щодо виборчого законодавства України. — Вісник ЦВК. № 1 (22), 2012 р. — С. 47–49. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2012_1/visnik_st_23.pdf.

³¹ <http://www.osce.org/uk/odihr/elections/98746?download=true>.

³² Заява Громадянської мережі ОПОРА щодо проведення виборів народних депутатів України 28 жовтня 2012 року. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.oporaua.org/news/3372-zajava-gromadjanskoji-merezhi-opora-shchodo-provedennja-vyboriv-narodnyh-deputativ-ukrajiny-28-zhovtnja-2012-roku>.

2.2. Результати парламентських виборів 2012 року та їхній вплив на партійну систему

У виборах до Верховної Ради України 28 жовтня 2012 року взяли участь 87 політичних партій³³. З них 5% бар'єр подолали 5 політичних партій, а загалом у Парламенті почали працювати 9 політичних партій (див. Табл. 2).

Таблиця 2. Партійне представництво у Верховній Раді України за результатами виборів 2012 року³⁴

№	Партія	Кількість місць за багатомандатним округом	Кількість місць за одномандатними округами	Кількість місць разом за одно- та багатомандатними округами	Склад фракцій на початок роботи парламенту ³⁵
1.	Партія регіонів	72 (32%)	111 (50,7%)	183 (41,5%)	210 (47,3%)
2.	ВО «Батьківщина»	62 (27,5%)	37 (16,9%)	99 (22,9%)	99 (22,9%)
3.	УДАР	34 (15,1%)	6 (2,7%)	40 (9%)	42 (9,4%)
4.	ВО «Свобода»	25 (11,1%)	11 (5%)	36 (8,1%)	37 (8,3%)
5.	Комуністична партія України	32 (14,2%)	—	32 (7,2)	33 (7,4%)
6.	Єдиний центр	—	3 (1,3%)	3 (0,6%)	
7.	Народна партія	—	2 (0,9%)	2 (0,4%)	
8.	Радикальна партія	—	1 (0,45%)	1 (0,2%)	
9.	Партія «Союз»	—	1 (0,45%)	1 (0,2%)	
10.	Самовисуванці	—	47 (21,5%)	47 (10,5%)	Позафракційні
					23 (5,2%)
	Всього	225	219	444	444

Можна бачити, що Партія регіонів отримала більшість мандатів саме завдяки висунутим нею кандидатам, обраним в одномандатних округах, де вона мала абсолютну перевагу. Також фракція Партії регіонів у Парламенті суттєво збільшилася за рахунок самовисуванців. У той же час розрив між переможцем і «Батьківщиною», яка посіла друге місце в багатомандатному окрузі, є відносно невеликим (10%). КПУ відмовилася від висування кандидатів в одномандатних округах.

Однак упродовж скликання склад фракцій Парламенту, як завжди змінювався. Динаміка складу Верховної Ради VII скликання до 22 лютого 2014 року позначилася відтоком депутатів з фракції «Батьківщина». Найбільш відомий випадок стався відразу на початку роботи Верховної Ради, коли обрані від цієї політичної сили депутати батько і син Табалови — Олександр Табалов (за списком партії) і Андрій Табалов (обраний в одномандатному окрузі) — відмовилися входити до складу фракції. Загалом фракція «Батьківщина» втратила 9 депутатів з 99. Четверо з обраних у 5 округах

³³ Партії/фракції у виборчому процесі. — ЦВК. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp501?PT001F01=900>.

³⁴ Обрані народними депутатами України. — ЦВК. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp611?PT001F01=900>.

³⁵ Інформаційне управління Верховної Ради України. Повідомлення від 12 грудня 2012 року. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://rada.gov.ua/news/Plenarni_zasidannya/70855.html.

на повторних виборах у 2013 році депутатів увійшла до фракції Партії регіонів, за винятком одного, який балотувався від «Батьківщини» і увійшов до її фракції.

Якщо порівняти результати партій 2012 року у багатомандатному окрузі з результатами місцевих виборів 2010 р. у багатомандатних округах за партійними списками, то можна побачити зростання підтримки опозиційних сил, коли ВО «Батьківщина», до складу якого увійшов «Фронт Змін», і нові парламентські партії — «УДАР» та ВО «Свобода» — разом набрали 53,8% мандатів. Партійний список Партії регіонів підтримала більшість виборців у 10 регіонах проти 21 регіону, де Партія регіонів здобула більшість у 2010 році.

Що стосується формальних показників, які характеризують партійну систему, то ступінь змінюваності партій в електоральному циклі 2007–2012 років становив 23,4%. Цей досить помірний показник що свідчить про те, що партійна система між виборами залишалася відносно стабільною. Водночас фрагментація партійної системи підвищилася, про що свідчить зростання ефективного числа партій³⁶ з 3,12 (2007) до 4,2 (2012)³⁷.

Українські політологи Олександр Фісун та Олександр Поліщук відзначають зниження показника ефективного числа партій за розміром парламентських фракцій, що свідчить про тенденцію до зниження фрагментації за фактом реального розподілу сил у Парламенті³⁸. Можна цілком погодитися з їхнім баченням, що змішана виборча система призводить до того, що сили в Парламенті структуруються не лише за партійною належністю, але й за принципом підтримки/непідтримки чинного політичного режиму. На практиці це підтверджується тим, що значна частина так званих «самовисуванців» приєдналась до фракції Партії регіонів, при цьому багато з них були членами цієї партії. В той же час, найбільшу підтримку Партія регіонів здобула в одномандатних округах, де існували сприятливіші умови для застосування впливу на волевиявлення виборців — від адмінресурсу до різних форм підкупу.

Вочевидь, запровадження змішаної виборчої системи Партія регіонів просувала свідомо — з метою консолідації пропрезидентської більшості в Парламенті. І як показало порівняння результатів цієї партії в багатомандатному та одномандатних округах, така виборча технологія виправдала себе. Тому ми вважаємо, що ефективне число партій, яке ґрунтується на кількості мандатів, отриманих тією чи іншою партією, є більш об'єктивним індикатором стану партійної системи і краще відображає динаміку партійної системи, ніж індекс, який спирається на розмір парламентських фракцій (див. Табл. 3).

Таблиця 3. Структурні характеристики партійної системи України за результатами виборів 2012 року

Рівень волатильності (індекс М. Педерсена)	Рівень фрагментації (індекс ефективного числа парламентських партій за М. Лааксо і Р. Таагапера)	Тип партійної системи (за А. Сіароффом)	Тип партійної системи (за О. Фісуном та О. Поліщуком)
23,4	4,2	Помірна багатопартійна система з двома панівними партіями	Багатопартійна система з партією-лідером, яка наближається до системи з домінантною партією

³⁶ Ефективне число партій є показником фрагментації партійної системи. Див.: Laakso M., Taagapera R. Effective Number of Parties: A Measure with Application to West Europe // Comparative Political Studies. — № 12. — 1979. — Р. 3 27.

³⁷ Наш розрахунок враховує кількість мандатів, отриманих партіями на виборах 2007 року, і загальну кількість мандатів (пропорційну і мажоритарну частини) в 2012 р.

³⁸ Фісун О.А., Поліщук О.С. Партійна система України після парламентських виборів 2012 року. Аналітична доповідь. — Національний інститут стратегічних досліджень. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/an_dop_Harkiv-4ca10.pdf.

Спираючись на розрахунки за методом Алана Сіароффа³⁹, партійну систему 2007 та 2012 років можна охарактеризувати як помірну багатопартійну з двома домінантними партіями. У свою чергу, О. Фісун та О. Поліщук характеризують її, тогочасну, як багатопартійну систему з партією-лідером, яка наближається до системи з домінантною партією та численними претендентами. Для того щоб мати підстави говорити про становлення системи такого типу, потрібно зафіксувати збереження її переваги впродовж кількох електоральних циклів.

Отже, вибори до Верховної Ради у 2012 році продемонстрували суперечливу тенденцію. З одного боку, відчутно знизилась суспільна підтримка партії влади (осердям якої виступала Партія регіонів, хоча й далеко не однорідна у своїх внутрішніх групах та позиціях), про що свідчать результати виборів у багатомандатному окрузі. З іншого боку, режим зміг створити сприятливі для себе виборчі умови у вигляді змішаної системи та продемонстрував ефективність у застосуванні адміністративного ресурсу на місцях і залученні під свої прапори депутатів, зацікавлених у нарощуванні власного бізнесу в олігархічних відносинах. Саме одномандатні округи стали основним електоральним ресурсом Партії регіонів, що, в свою чергу, дозволило їй консолідувати пропрезидентську більшість у Парламенті.

Крім того, опозиційні політичні сили, особливо нові парламентські партії «УДАР» та ВО «Свобода», отримали доволі значну суспільну підтримку, забезпечили своє представництво у Верховній Раді, що заклало партійний фундамент для опозиційної політики. Сама ж партійна система, якщо розглядати її в аспекті структурних зв'язків між партіями, мала ознаки відносної стабільності та збалансованості.

---

³⁹ Siaroff A. Comparative European Party Systems: An Analysis of Parliamentary Elections since 1945. — Taylor & Francis, 2000.

3. Вплив Революції Гідності та її наслідків на партійне представництво у Верховній Раді України і на регіональному рівні у 2014 році

3.1. Особливості політичної ситуації

Революція Гідності, яка так чи інакше зачепила всі соціальні групи, всі території країни, призвела до активізації Росії з недопущення дрейфу України з її зони впливу, звісно ж, не могла не позначитися на розподілі влади і партійних об'єднань в усіх органах представницької влади — від Парламенту до всіх рад місцевого рівня.

Кульмінацією Революції Гідності листопада 2013 — лютого 2014 років стали трагічні події на Майдані Незалежності 18–20 лютого 2014 р. Підписана 21 лютого за посередництва переговорників від Європейського Союзу між опозицією та Президентом Януковичем «Угода про врегулювання кризи», яка передбачала те, що він має залишитися на посаді до проведення дострокових президентських виборів у грудні 2014 р., не влаштувала більшість протестувальників, котрі погрожували вдатися до рішучих дій з метою його остаточного усунення від влади. Пізно ввечері 21 лютого Янукович покинув свою резиденцію в Межигір'ї, після чого — Україну. Втеча Януковича спричинила кризу в керівництві Партії регіонів, зумовила вихід окремих депутатів з фракції партії, особливо після трагічних подій на Майдані, і змінила розподіл сил у місцевих радах.

21 лютого 2014 року Верховна Рада більшістю в 361 голос прийняла Закон України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України», який фактично повернув політичну реформу, зменшив ступінь контролю Президента над виконавчою владою, поновив повноваження Верховної Ради щодо формування Уряду і змінив систему підзвітності виконавчої влади на користь Парламенту.

22 лютого Верховна Рада Україна 328 голосами підтримала Постанову «Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України», у якій, зокрема, оголошувалось про проведення позачергових виборів Президента 25 травня 2014 року. З посади голови Парламенту було відкликано представника Партії регіонів Володимира Рибак; на цю посаду було обрано представника ВО «Батьківщина» Олександра Турчинова, на якого було покладено виконання обов'язків Президента до проведення позачергових виборів. За Постанову про самоусунення Януковича було віддано 328 голосів, у тому числі 30 — від КПУ та 36 — від Партії регіонів.

23 лютого від діяльності В. Януковича відмежувалися його найближчі партійні соратники, які були частиною патронатної мережі, — Олександр Єфремов, Борис Колесніков, Юрій Бойко. Тоді стало очевидним, що поверненню В. Януковича не бути, патронат був публічно відкинтий.

27 березня 2014 року було ухвалено новий Закон про Кабінет Міністрів України, який привів у відповідність норми, що регулюють діяльність Кабміну, з новою редакцією Конституції України. 27 лютого 2014 року було сформовано та зареєстровано коаліцію депутатських фракцій і груп «Європейський вибір». Коаліцію більшості сформували депутатські фракції «Батьківщина», «УДАР», «Свобода» і депутатські групи «Економічний розвиток» і «Суверенна європейська Україна» у складі 250 народних депутатів. Новостворена коаліція висунула Арсенія Яценюка на посаду Прем'єр-міністра, кандидатуру якого підтримало 358 народних депутатів, у тому числі депутати від фракції Партії регіонів.

3.2. Переформатування партійного представництва у Верховній Раді України

36 осіб, яку очолив Ігор Єремеев. Також 27 лютого у складі 35 депутатів, Перші місяці після Революції Гідності позначилися подальшим політичним переформатуванням Верховної Ради. Це втілювалося у формуванні нової коаліції, утворенні ситуативної конституційної більшості та подальшому розвалі колишньої партії влади. Так, станом на початок квітня 2014 р. у фракції Партії регіонів залишилося 109 депутатів з 187⁴⁰.

Зокрема, 27 лютого 2014 р. лютого було створено депутатську групу з колишніх членів фракції Партії регіонів та позафракційних депутатів «Суверенна європейська Україна» у складі переважно регіоналів, було створено депутатську групу «Економічний розвиток», яку очолив Анатолій Кінах; згодом її склад збільшився до 41 депутата. Ці групи увійшли до складу новоствореної коаліції.

Партія регіонів зазнала подальших втрат, коли Сергій Тігіпка 8 квітня заявив про вихід з фракції та лав партії власної депутатської групи у складі 14 осіб. Він мотивував цей крок незгодою з політикою керівництва Партії регіонів. У заяві наголошувалося, що *«на даний момент у Партії регіонів немає ні стратегії, ні тактики, ні виразної позиції щодо ситуації в країні, щодо дій нинішнього Уряду, щодо зовнішньої політики України»*⁴¹. Суттєвого впливу на розподіл політичних сил ця заява вже не мала. На той момент основні питання перехідного етапу конституційних засад передачі влади вже було вирішено, і дискусія точилася тільки навколо дати проведення позачергових президентських і парламентських виборів. Сили, що асоціювали себе з Майданом, пропонували якомога скоріше проведення виборів, Партія регіонів наполягала на доцільності ухвалення нової Конституції для запровадження норми про саморозпуск Парламенту, на запровадженні правового режиму надзвичайного стану (в час дії якого вибори не допускаються) та проведенні виборів наприкінці осені — на початку зими 2014 року.

Повалення режиму Януковича також мало негативні наслідки для союзника Партії регіонів — Комуністичної партії України. Ще в травні фракцію покинула одна з її очільниць — Оксана Калетник, у червні до неї приєдналися Ігор Калетник та Руслан Скарбовійчук. На початку липня через конфлікт з Петром Симоненком фракцію покинув Олександр Голуб, а з ним — ще п'ять депутатів. 24 липня під час засідання Верховної Ради України було оголошено про розпуск фракції КПУ з 23 осіб, оскільки вона нараховувала меншу кількість депутатів, ніж потрібно за регламентом.

Також на початку липня було утворено депутатську групу «За мир та стабільність» у складі 36 депутатів, яку очолили Віталій Грушевський, Євген Балицький та Олександр Присяжнюк. До неї увійшла частина колишніх регіоналів на кшталт Володимира Олійника та перебіжчики з КПУ на чолі з О. Голубом. Ця депутатська група, тісно пов'язана з колишніми високопосадовцями режиму Януковича Сергієм Арбузовим (колишній голова Національного банку України) та Олександром Клименком (колишній Міністр доходів і зборів України), заявила про свою опозиційність до коаліції «Європейський вибір».

Слід зазначити, що в період після втечі Віктора Януковича за кордон, на відміну від періоду до 16 січня 2014 року, коли Парламент, навпаки, демонстрував бажання «притиснути» велелюдні виступи та ухвалював закони, спрямовані на обмеження громадянських свобод українців⁴², вдалося сформувати нову ситуативну конституційну більшість за участю колишніх політичних супротивників, зокрема Партії регіонів. Це пояснюється значним тиском Майдану та загрозами національній безпеці з боку Російської Федерації, що втілювалися в підтримці озброєних сепаратистів на східних територіях України та сепаратистських настроїв у Криму.

Відповідні процеси перебрання влади іншими політичними силами (подекуди не представленими в місцевих радах) розгорталися в регіонах.

⁴⁰ Майдан і сепаратизм активізували розвал фракції Партії регіонів. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/107148>.

⁴¹ Чотирнадцять депутатів групи Тігіпка виходять з Партії регіонів. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://news.liga.net/ua/news/politics/1293722-grupa_t_g_pka_vikhodit_z_part_reg_on_v.htm.

⁴² Юридичний висновок щодо «законів» 16 січня 2014 року. Центр політико-правових реформ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://pravo.org.ua/ua/news/4986->.

3.3. Динаміка партійного представництва в регіонах

Наслідком Революції Гідності також стало переформатування місцевої влади, зокрема на регіональному рівні (див. **Табл. 4**). Враховуючи той факт, що за результатами місцевих виборів 2014 року Партія регіонів перемогла у 21 регіоні з 25, в яких проводилися вибори, і здобула абсолютну більшість на Сході та Півдні України, а також у деяких центральних областях, саме ця політична сила зазнала найвідчутніших втрат упродовж революції та особливо — після падіння режиму Януковича. Одним з найбільш показових випадків був вихід з Партії 19 лютого першого заступника голови Одеської обласної ради Олексія Гончаренка.

Важливим факторами, що вплинули на партійну репрезентацію на регіональному рівні, стала анексія Криму у лютому-березні 2014 року, сепаратистський заколот на Сході України у квітні 2014 року і початок АТО. 25 лютого Верховна Рада України прийняла Постанову про проведення в Києві місцевих виборів одночасно з виборами Президента — 25 травня. Вибори відбулися за змішаною системою: половину Київради обирали за партійними списками, половину — в мажоритарних округах.

Таблиця 4. Динаміка партійного представництва в обласних радах після Революції Гідності, 2014 рік

Назва регіону	Вибори до обласних рад		Вибори до обласних рад 2014 р. ⁴³	
	2010 р.	Її частка в раді	Найбільша фракція	Позафракційні
Автономна Республіка Крим	Партія регіонів	80%	Анексія з боку Російської Федерації	
Вінницька область	Партія регіонів	50%	«Батьківщина» 15,7%	70,8%
Волинська область	«Батьківщина»	32,5%	«Батьківщина» 24%	51,8%
Дніпропетровська область	Партія регіонів	65,2%	Партія регіонів 52,1%	35,5%
Донецька область	Партія регіонів	93,3%	Інформація про динаміку відсутня	
Житомирська область	Партія регіонів	38%	«Батьківщина» 19,6%	44,8%
Закарпатська область	«Єдиний центр»	41,7%	«Єдиний центр» 41,5%	28,7%
Запорізька область	Партія регіонів	75,8%	Партія регіонів 18,3%	31,3%
Івано-Франківська область	ВО «Свобода»	15,8%	ВО «Свобода» 14%	21,4%
Київська область	Партія регіонів	65,5%	Депутатська група «Нова Київщина» 24%	26,7%
Кіровоградська область	Партія регіонів	63%	Депутатська група «Кіровоградщина» 24,7%	40%
Луганська область	Партія регіонів	85,5%	Партія регіонів 79,6%	Немає

⁴³ Інформація з інтернет-сайтів обласних рад станом на 23.10.2015 р.

Таблиця 4. Закінчення

Назва регіону	Вибори до обласних рад		Вибори до обласних рад 2014 р. ⁴³	
	2010 р.	Її частка в раді	Найбільша фракція	Позафракційні
Львівська область	ВО «Свобода»	34,5%	ВО «Свобода» 26,2%	32%
Миколаївська область	Партія регіонів	70,2%	Депутатська група «Рідна Миколаївщина» 22,5%	39,7%
Одеська область	Партія регіонів	66,7%	Партія регіонів 10,2%	64,5%
Полтавська область	Партія регіонів	47,5%	Міжфракційна депутатська група «Народна рада» 32,2% ⁴⁴	11,8%
Рівненська область	Партія регіонів	36,3%	Міжфракційне об'єднання «Народна рада Рівненської області» 36% ⁴⁵	42,2%
Сумська область	Партія регіонів	50%	Депутатська група «Воля народу» 28%	43,6%
Тернопільська область	<i>Не проводилися</i>		«Свобода» 45%	14%
Харківська область	Партія регіонів	69,6%	Група «Єдність Харківщини» 42,1%	Немає
Херсонська область	Партія регіонів	69%	Група «Громадська ініціатива Херсонщини» 31,6%	Немає
Хмельницька область	Партія регіонів	43,7%	Депутатська група «Народний фронт» 19%	74%
Черкаська область	Партія регіонів	52,9%	Депутатська група «Гідність» 17%	42%
Чернівецька область	Партія регіонів	48,1%	«Народний фронт» 14,7%	49%
Чернігівська область	Партія регіонів	45%	Депутатська група «За рідний край» 24%	15%
м. Київ	<i>Вибори не проводилися</i>		«УДАР» 64% ⁴⁶	Немає
м. Севастополь	Партія регіонів	60,5%	<i>Анексія з боку Російської Федерації</i>	

⁴⁴ Інформація з інтернет-сайтів обласних рад станом на 23.10.2015 р.

⁴⁵ В обласній раді створено найбільшу міжфракційну депутатську групу «Народна рада» у складі 38 депутатів (32,2%), до якої увійшли «Батьківщина», «УДАР» та Соціалістична партія України.

⁴⁶ В обласній раді створено найбільше міжфракційне об'єднання «Народна рада Рівненської області», яка нараховувала 35 депутатів-мажоритарників (36%).

Отже, внаслідок зміни влади відбулася радикальна трансформація партійного представництва в регіонах. Найбільших втрат зазнала Партія регіонів: у багатьох обласних і міських радах її фракції заявили про саморозпуск, в інших — втратили більшість через масовий відтік депутатів. Фракції ПР залишилися лише в 5 обласних із 21, де вона мала переважну більшість (не враховуючи Донецької та Луганської областей, де обласні ради фактично втратили повноваження внаслідок сепаратистського заколоту). При цьому Партія регіонів зберегла більшість у Дніпропетровській облраді, а в Запорізькій та Одеській областях хоча й втратила приблизно 5/6 депутатів, проте залишилась найбільшою фракцією в цих облрадах. У восьми обласних радах також збереглися фракції КПУ — союзника Партії регіонів, хоча й досить нечисельні за складом.

Загалом, обласним радам властивий значний рівень партійної фрагментації. Так, у 8 облрадах найбільші фракції об'єднували менше ніж 20% депутатів, а у 6 радах більшість становили позафракційні депутати, значна частина яких раніше перебувала у складі Партії регіонів. Слід відзначити, що структурування нової більшості в низці обласних рад відбувалося шляхом створення депутатських груп: в 11 областях такі групи стали найбільшими політичними об'єднаннями, при цьому деякі з них об'єднали сили, що підтримують новий Уряд (наприклад, у Рівненській та Хмельницькій облрадах), тоді як інші склалися з колишніх регіоналів, зокрема в Харківській та Чернігівській областях (див. **Табл. 5**).

Таблиця 5. Показники змін партійного представництва в обласних радах внаслідок Революції Гідності

Назва регіону	Змінився лідер (+/-)	Позафракційні депутати в більшості (+/-)	Зміна частки фракції ПР (%)	Наявність фракції КПУ (+/-)
Вінницька область	+	+		
Волинська область		+		
Дніпропетровська область			-13,1%	
Житомирська область	+	+		+
Закарпатська область		-		
Запорізька область			-57,5%	
Івано-Франківська область			з 9% до 1%	
Київська область	+			
Кіровоградська область	+			+
Львівська область		-		-
Миколаївська область	+			+
Одеська область		+	-56,5%	+
Полтавська область	+			+
Рівненська область	+			
Сумська область	+			+
Харківська область	+		-43,3%	
Херсонська область	+			+
Хмельницька область	+	+		
Черкаська область	+			
Чернівецька область	+	+		
Чернігівська область	+			+
м. Київ	+			

Отже, падіння напівавторитарного режиму Януковича унаслідок Революції Гідності привело до формування у Верховній Раді нової більшості під проєвропейськими гаслами та переформатування представницької влади на місцях, зокрема в обласних радах.

Ці політичні процеси найбільше позначилися на Партії регіонів, яка втратила контроль за більшістю в Парламенті та в переважній частці обласних рад, що мало наслідком її фактичний параліч та неспроможність як окремої політичної сили. Натомість у цей період на «уламках» Партії регіонів стали формуватися нові партійні проекти, опозиційні до чинної влади.

Основна причина краху Партії регіонів полягала в тому, що за своїм характером і діяльністю вона являла собою «партію влади»⁴⁷, тобто формувалась на основі адміністративного впливу для залучення нових членів до виборчого процесу, у своїй політичній практиці була тісно пов'язана з режимом, монополізувавши політичне поле. Специфіка «партії влади» як похідної від адміністративного ресурсу полягає в тому, що вона не пристосована до існування в конкурентному політичному середовищі і зазвичай неспроможна пережити режим, з яким пов'язана, і розрив з патронатною фігурою, міць якої забезпечує функціонування такої партії.

---

⁴⁷ Про сучасні підходи до тлумачення поняття «партія влади» див.: Мелешевич А. «Партії влади» та партійні системи в пострадянських країнах // Вибори і демократія. №1. — 2006. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3325/Meleshevych_Partii_vlady_ta_partiini_sistemy.pdf?sequence=1.

4. Партійне представництво за результатами позачергових виборів до Верховної Ради у 2014 році

4.1. Особливості політичної ситуації та виборчого процесу

Коли ми говоримо про політичний контекст виборчого процесу до Верховної Ради у 2014 році, слід виділити два ключові фактори. По-перше, позачергові вибори до Верховної Ради відбулися після дострокових виборів Президента України (25 травня 2014 року), на яких упевнену перемогу в першому турі з результатом 54,7% здобув Петро Порошенко. Він став компромісним кандидатом від політичних сил, які асоціювали свою програматику з місією Майдану щодо неолігархічної некорумпованої системи влади. Один з можливих претендентів на цю посаду — лідер партії «УДАР» Віталій Кличко — 29 березня підтримав кандидатуру П. Порошенка, наголосивши на потребі висунення єдиного кандидата від реформаторів. Серед наслідків цього компромісу було, зокрема, проведення виборів до Київради і мера столиці, на яких перемогу здобув Віталій Кличко, одночасно з проведенням президентських виборів.

Іншим важливим фактором, який суттєво вплинув на виборчу кампанію і результати виборів, стала анексія Криму та воєнні дії на Донбасі. Через це парламентські вибори в Криму, 9 округах Донецької та 6 округах Луганської областей не проводилися. Що стосується внутрішньо переміщених осіб, то на той час їхня офіційна кількість становила 200 тис. осіб, хоча фактично була більшою. Для забезпечення свого волевиявлення вони мали зареєструватися за місцем тимчасового проживання в місцевому органі ведення Державного реєстру виборців не пізніше ніж за 5 днів до дня голосування (20 жовтня включно). Переселенцям було надано змогу голосувати лише в загальнодержавному окрузі, тобто за списками політичних партій.

24 липня 2014 року фракції партій «УДАР» і «Свобода» формально вийшли з коаліції «Європейський вибір». Оскільки нову коаліцію відповідно до Конституції не було сформовано у 30-денний строк, це дало змогу Президенту 27 серпня підписати Указ про розпуск Верховної Ради та проведення позачергових парламентських виборів 26 жовтня 2014 року. Того ж дня Президент провів консультації з Головою Верховної Ради, Прем'єр-міністром та лідерами депутатських фракцій і груп, під час яких серед іншого обговорювалася потреба зміни виборчого законодавства, запровадження пропорційної виборчої системи з відкритими списками та відновлення виборчих блоків як суб'єктів виборчого процесу. В той же час, законопроект 4906-2 від 3 червня 2014 року, який передбачав запровадження відкритих виборчих списків, на голосуванні 12 серпня не набрав достатньої кількості голосів, і зрештою парламентські вибори пройшли за законом, прийнятим 11 листопада 2012 року, який передбачав змішану систему і забороняв блоки. Можна припустити, що голосування за відкриті списки було провалено цілком свідомо, оскільки 19 депутатів з «Батьківщини», «УДАРу» та «Свободи» з різних причин не брали в ньому участі. Це також стосується групи «Суверенна європейська Україна», яка раніше входила до коаліції «Європейський вибір», та «групи Балогі» з позафракційних депутатів⁴⁸.

Передвиборчий період характеризувався активним партійним будівництвом. Пропрезидентську політичну силу «Блок Петра Порошенка» (БПП) було утворено 27 серпня 2014 року. Обставини її виникнення були доволі інтригуючими. Партія «Блок Петра Порошенка» проголосила себе правона-

⁴⁸ Поіменне голосування про включення до порядку денного проекту Закону про вибори народних депутатів України (№ 4906-2). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_arh_golos?g_id=617407&n_skl=7.

ступницею партії «Солідарність», створеної у 2001 році, лідером якої у 2001–2005 роках був Петро Порошенко. Проблема полягала в тому, що на той час юридично «Солідарність» було ліквідовано, адже 16 жовтня 2013 року свідоцтво партії було анульовано, а 30 грудня 2013 року її було викреслено з державного реєстру, тому що протягом десяти років партія не висувала кандидатів на парламентських чи президентських виборах. Партія «Блок Петра Порошенка» фактично утворилася шляхом перейменування партії «Національний альянс свободи та українського патріотизму» НАСТУП (до 2013 року — «Всеукраїнська партія миру і єдності», заснована 5 травня 2000 року), яку також перед тим було перейменовано на ВО «Солідарність»⁴⁹.

Петро Порошенко намагався посилити позиції своєї новоствореної партії, в якій була недостатня організаційна спроможність, та водночас убезпечитися від високої конкуренції на виборах⁵⁰. Партія «УДАР» прийняла рішення про спільну з БПП участь у виборах. 14 вересня з'їзд БПП прийняв рішення, згідно з яким кандидати «УДАРу» висувалися від цієї політичної сили, а лідер «УДАРу» Віталій Кличко став на чолі партії і єдиного списку⁵¹.

Також напередодні виборів (31 березня 2014 року) було зареєстровано партію «Народний фронт», яку згодом очолив Арсеній Яценюк. Він мав попередній досвід партійного будівництва, оскільки раніше очолював партію «Фронт Змін». Ця партія брала участь у виборах до Верховної Ради 2012 р. разом з ВО «Батьківщина», а в червні 2013 р. заявила про своє злиття з «Батьківщиною». Не викликало сумнівів, що ця нова політична партія створювалася спеціально під Прем'єра. Арсеній Яценюк та Олександр Турчинов деякий час формально залишалися у складі «Батьківщини», хоча було очевидно, що вони взяли курс на розрив з Юлією Тимошенко та її оточенням. Вони остаточно вийшли з «Батьківщини» після того, як 21 серпня 2014 року політичний з'їзд партії вирішив, що Юлія Тимошенко очолить список партії на виборах до Парламенту.

На першому з'їзді партії «Народний фронт» 10 вересня 2014 року А. Яценюка було обрано головою політради, а О. Турчинов очолив центральний штаб. Вже наступного дня між БПП та «Народним фронтом» відбулися переговори щодо спільної участі у виборах, проте «Народний фронт», на відміну від «УДАРу», вирішив виступити самостійно, і Арсеній Яценюк пояснив це так: *«Ми мали разом з Президентом йти на вибори, але партія Президента Порошенка — це мене не задовольнило. Отже, ми в різних таборах, але об'єднані консолідованою позицією заради змін, заради реформ»*⁵². Водночас повідомлялося, що А. Яценюк умовою спільної участі у виборах зажадав перше місце в списку, третину прохідної частини списку і зміну назви блоку. Також він вимагав збереження за собою посади прем'єра до кінця першої каденції Президента Порошенка та збереження за Турчиновим посади спікера в Парламенті наступного скликання⁵³. Варто звернути увагу, що перший з'їзд партії відбувся 10 вересня, вже в ході виборчого процесу, який починався 28 серпня. 28 вересня завершувалася реєстрація кандидатів у народні депутати. Нові партії в той час були не стільки новими за своєю природою, скільки результатом перерозподілу впливів у політичному середовищі.

Іншим великим партійним проектом, створеним напередодні виборів, стала політична партія «Опозиційний блок». Ця політична сила утворилася у вересні 2014 р. на основі партії «Закон і порядок», зареєстрованої у 2010 р. До її складу увійшли представники шести політичних партій (Партія розвитку України, «Центр», «Україна — вперед», «Трудова Україна», Партія державного нейтралітету України, «Нова політика»), у лавах яких знайшли притулок багато колишніх та чинних членів Партії

⁴⁹ До парадоксів

⁵⁰ «Блок Петра Порошенка» договаривається с УДАРОм и Яценюком о совместном участии в выборах. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://lb.ua/news/2014/09/08/278729_blok_petra_poroshenko.html.

⁵¹ За цього сама партія «УДАР Віталія Кличка» номінально збережена, про що свідчить запис в Єдиному реєстрі громадських формувань» під номером 82, номер свідоцтва 112-п.п. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://rgf.informjust.ua/home/index>

⁵² Яценюк піде на вибори окремо від «Блоку Порошенка», а її головою є Павло Тупальський. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/984408-yatsenyuk-pide-na-vibori-okremo-vid-bloku-poroshenka.html>.

⁵³ Партії Яценюка і Порошенка не змогли домовитися про спільний похід на вибори. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://dt.ua/POLITICS/partiyi-yacenyuka-i-poroshenka-ne-zmogli-domovitisya-pro-spilniy-pohid-na-vibori-150822_.html.

регіонів. 15 вересня відбувся з'їзд «Опозиційного блоку», на якому було затверджено виборчий список. При цьому лише 4 зі 195 кандидатів у депутати з виборчого списку Опозиційного блоку мали членство цієї партії, решта кандидатів (191 особа) значилися як безпартійні, оскільки більшість членів Опозиційного блоку увійшли до його складу як безпартійні, анулювавши свої партійні квитки⁵⁴.

Особливістю участі КПУ в позачергових виборах до Верховної Ради 2014 р. було те, що політичні позиції партії було послаблено внутрішнім розколом, кампанією з метою її заборони та негативною реакцією національно-патріотичних сил на місцях. 8 липня Міністерство юстиції подало до Окружного адміністративного суду в м. Києві позов про заборону діяльності КПУ. 29 серпня відбувся позачерговий 48-й з'їзд партії, на якому було затверджено список з 205 депутатів. Станом на 15 вересня відбулося декілька засідань Окружного адміністративного суду в м. Києві, проте по справі не було прийнято остаточного рішення, тому виборча комісія зареєструвала виборчий список КПУ.

Загалом, на думку організацій, що здійснювали моніторинг виборчого процесу, вибори до Верховної Ради 2014 р. пройшли без суттєвих порушень. Крім того, змінилася структура порушень: якщо на парламентських виборах у 2012 р. найпоширенішим було зловживання адміністративним ресурсом, то в 2014 р. суб'єкти процесу найчастіше порушували правила проведення передвиборчої агітації. Проте, як і у 2012 р., одним з найбільш поширених порушень став підкуп виборців⁵⁵.

Також в остаточному звіті Місії зі спостереження за виборами ОБСЄ/БДІПЛ на позачергових виборах народних депутатів 26 жовтня 2014 р. зазначається, що виборчий процес «характеризувався багатьма позитивними моментами, зокрема неупередженою та ефективною роботою Центральної виборчої комісії, високою конкуренцією серед учасників, що пропонувала виборцям справжній вибір, а також загальною повагою до основних свобод»⁵⁶. У звіті було відзначено недосконалість виборчого законодавства. Перебіг голосування оцінили позитивно 99% спостерігачів на дільницях, 90% позитивно оцінили процес підрахунку голосів, а процес встановлення результатів голосування окружними виборчими комісіями позитивно оцінили 65% спостерігачів⁵⁷.

4.2. Партійне представництво за результатами позачергових виборів до Верховної Ради 2014 року та їхній вплив на партійну систему

Участь у виборах у багатомандатному окрузі взяли 29 партій, 6 з яких подолали 5% бар'єр. Не пройшли за списками «Свобода», яка все-таки провела 6 депутатів-мажоритарників, та КПУ. Загалом до Верховної Ради потрапили 10 партій, враховуючи кандидатів, обраних в одномандатних округах (див. Табл. 6).

⁵⁴ Історія партії «Опозиційний блок». [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://rada.oporaua.org/analitika/istorii-partii/5349-istoria-partii-opozytsiinyi-blok>.

⁵⁵ Розслідування злочинів, пов'язаних із виборчим процесом 2014 р. Звіт ГМ ОПORA. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.oporaua.org/vybory/vybory-do-verkhovnoi-rady-2014/7993-zvit-rozsliduvannja-zlochyniv-povjazanyh-iz-vyborchym-procesom-2014-r>.

⁵⁶ Україна. Позачергові вибори народних депутатів України, 26 жовтня 2014 р. Остаточний звіт Місії зі спостереження за виборами ОБСЄ/БДІПЛ. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/odhr/elections/ukraine/133441?download=true>.

⁵⁷ Там само.

Таблиця 6. Парти́йне представництво у Верховній Раді за результатами виборів 2014 року

Партія	Кількість місць			Склад фракцій (на 15.03.2016) ⁵⁸
	за багатомандатним округом	за одномандатними округами	разом за одно- та багатомандатними округами	
«Блок Петра Порошенка»	63 (28%)	69 (35,2%)	132 (31,3%)	135 (32%)
«Народний фронт»	64 (28,4%)	18 (9,1%)	82 (19,4%)	99 (19,2%)
«Самопоміч»	32 (14,2%)	1 (0,5%)	33 (7,8%)	26 (6%)
«Опозиційний блок»	27 (12%)	2 (1%)	29 (6,8%)	43 (10,2%)
Радикальна партія Олега Ляшка	22 (9,7%)	—	22 (5%)	21 (4,9%)
«Батьківщина»	17 (7,5%)	2 (1%)	19 (4,5%)	19 (4,5)
«Свобода»	—	6 (3%)	6 (1,4%)	
«Сильна Україна»	—	1 (0,5%)	1 (0,2%)	
«ЗАСТУП»	—	1 (0,5%)	1 (0,2%)	
«Правий сектор»	—	1 (0,5%)	1 (0,2%)	
Самовисуванці	—	96 (48,9%)	96 (22,8%)	Позафракційні
				53 (12,5%)
РАЗОМ	225	196	421	421

Також в одномандатних округах було обрано 96 самовисуванців, що становить 48,9% від загального числа депутатів, обраних у мажоритарних округах. Більшість з них задекларувала свою безпартійність, проте значна кількість раніше належала до ПР. Серед самовисуванців — членів партій мандати розподілилися таким чином:

- «Єдиний центр» — 4 мандати;
- Українська народна партія — 2 мандати;
- Народна партія — 1 мандат;
- Конгрес українських націоналістів — 1 мандат;
- Партія регіонів — 1 мандат;
- «Відродження» — 1 мандат;
- «Батьківщина» — 1 мандат;
- «Свобода» — 1 мандат.

Більшість самовисуванців увійшли до складу тієї чи іншої фракції чи депутатської групи. Зокрема, у Верховній Раді було утворено депутатську групу партії «Відродження», яка набрала лише 0,19% у багатомандатному окрузі, та депутатську групу «Воля народу». Очевидно, що така ситуація стала можливою завдяки існуванню одномандатних округів.

⁵⁸ Депутатські фракції і групи VIII скликання. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_fractions.

Таблиця 7. Характеристики партійної системи України після позачергових виборів 2014 р⁵⁹.

Рівень волатильності (індекс М. Педерсена)	Рівень фрагментації (індекс ефективного числа парла- ментських партій за М. Лааксо і Р. Таагапера)	Тип партійної системи (за А. Сіароффом)
77	7,2	Екстремальна багатопартійна з відносним балансом між партіями

Надзвичайно високий індекс волатильності (див. **Табл. 7**) свідчить про кардинальну зміну партій на політичній арені і пояснюється насамперед відходом раніше панівної Партії регіонів, падінням електоральної підтримки ВО «Батьківщина», ВО «Свобода» та КПУ в межах одного електорального циклу.

Несення політичної відповідальності неможливе без сталості суб'єктів політики, в першу чергу — партій як основних груп публічної політики, котрі акумулюють команди та створюють платформи для дії. Але нестабільність законодавства у сфері виборів, постійна зміна правил балотування з одночасною неоднозначністю положень, нерозвиненість правових регулятивів діяльності партій, відсутність моніторингу з боку держави дотримання партіями навіть мінімального набору передбачених законодавством вимог створюють можливості для підтримання постійної політичної гри за водночас слабкої політичної відповідальності.

Це підтверджується порівняльними даними парламентських виборів 2012 і 2014 (позачерговими) років (див. **Табл. 8**).

Таблиця 8. Порівняльні дані стосовно участі політичних партій у виборах 2012 і 2014 років

2012 рік		2014 рік	
1	«Батьківщина» 1999 <i>Ю. Тимошенко</i>	1	«Батьківщина» 1999 <i>Ю. Тимошенко</i>
	<i>Не існувала (новоутворена)</i>	2	«Блок лівих сил» 2014 <i>С. Габелев</i>
	<i>Не існувала в цьому форматі</i>	3	«Блок Петра Порошенка» 2000, Всеукраїнська партія миру і єдності, <i>Л. Янковська</i> 2013, ребрендинг, «Національний альянс свободи та українського патріотизму» НАСТУП 2014, ребрендинг, зміна керівництва <i>Ю. Луценко</i>
	<i>Список не подавала</i>	4	«Відродження» 2004 <i>В. Остапчук</i>

⁵⁹ Ці дані не враховують показників, які стосуються партії «Відродження», оскільки її депутатську групу сформували переважно безпартійні самовисуванці, колишні регіонали, і лише один з них задекларував належність до партії «Відродження». Тому в цьому випадку можна говорити, що партійна інституалізація є наслідком результату на виборах до Верховної Ради, а не навпаки.

Таблиця 8. Продовження

2012 рік		2014 рік	
2	«Громада» 1994 П. Лазаренко Список не подавала	5	«Громадянська позиція» (Анатолій Гриценко) 2005, «Могутня Україна» 2010, 2012 ребрендинг і зміна керівництва А. Гриценко
	Список не подавала	6	«Громадянський рух України» 2008 О. Тарасюк
	Список не подавала	7	«Єдина країна» 2008 Л. Кислова
	Не існувала в цьому форматі	8	«ЗАСТУП» 2001, «Народна ініціатива» 2014, ребрендинг і зміна керівництва В. Ульяновченко
3	«Зелена планета» 2005 С. Орехов	9	«Зелена планета» 2005 С. Орехов
4	«Зелені» 2008, «Воля» 2009, ребрендинг, зміна керівництва О. Прогнимак		Список не подавала
	Список не подавала	10	Інтернет-партія 2011 Д. Голубов/Дарт Вейдер
5	Комуністична партія України 1993 П. Симоненко	11	Комуністична партія України 1993 П. Симоненко
	Список не подавала	12	Конгрес українських націоналістів 1993 С. Брацюнь
	Не існувала (новоутворена)	13	«Народний фронт» 2014 А. Яценюк
6	«Народно-трудоий союз України» 2006 В. Зубов		Список не подавала
	Не існувала (новоутворена)	14	Національна демократична партія 2014 О. Чинка
7	«Наша Україна» 2005 В. Ющенко		Список не подавала

Таблиця 8. Продовження

2012 рік		2014 рік	
8	«Нова політика» 2011 <i>В. Семиноженко</i>	15	«Нова політика» 2011 <i>В. Семиноженко</i>
9	Ліберальна партія України 1991 <i>П. Циганко</i>	16	Ліберальна партія України 1991 <i>М. Опанащенко</i>
	<i>Не існувала в цьому форматі</i>	17	«Опозиційний блок» 2010, «Закон і порядок» 2014, ребрендинг і зміна керівництва <i>Ю. Бойко</i>
10	Партія зелених України 1991 <i>Д. Москаль</i>	18	Партія зелених України 1991 <i>Д. Москаль</i>
11	Партія пенсіонерів України 1999 <i>А. Петросян</i>		<i>Список не подавала</i>
12	Партія регіонів 1997 <i>В. Янукович</i>		У складі списку партії «Опозиційний блок»
	<i>Не існувала в цьому форматі</i>	19	«Правий сектор» 1997, Українська національна асамблея 2014, ребрендинг, зміна керівництва <i>Д. Ярош</i>
13	Радикальна партія Олега Ляшка 2010, Українська радикально-демократична партія 2011, ребрендинг, зміна керівництва <i>О. Ляшко</i>	20	Радикальна партія Олега Ляшка 2010 <i>О. Ляшко</i>
14	«Рідна Вітчизна» 2010 <i>І. Матієшин</i>		<i>Список не подавала</i>
15	Руський блок ⁶⁰ 2002 <i>Г. Басов</i>		<i>Ліквідовано</i>
	<i>Не існувала</i>	21	«Самопоміч» (об'єднання) 2012 <i>А. Садовий</i>
16	«Свобода» 1995, Соціал-національна партія України 2004, ребрендинг, зміна керівництва <i>О. Тягнибок</i>	22	«Свобода» 1995, Соціал-національна партія України 2004, ребрендинг, зміна керівництва <i>О. Тягнибок</i>

⁶⁰ Партію «Руський блок» ліквідовано у 2013 році шляхом саморозпуску, у 2014 році, до того ж, свідоцтво про реєстрацію анульовано рішенням суду.

Таблиця 8. Закінчення

2012 рік		2014 рік	
	<i>Список не подавала</i>	23	«Сила і честь» 2004, Партія Свободи 2009 ребрендинг і зміна керівництва <i>І. Смешко</i>
	<i>Не існувала</i>	24	«Сила людей» 2014 <i>О. Гончарук</i>
	Брала участь у виборах у складі Партії регіонів, з якою злилася за рішенням з'їзду партії в 2012 році	25	«Сильна Україна» Сергія Тігіпка 2014 <i>С. Тігіпка</i>
	<i>Список не подавала</i>	26	«Солідарність жінок України» 1999 <i>В. Гошовська</i>
17	Соціалістична партія України 1991 <i>В. Цушко</i>		<i>Список не подавала</i>
18	«УДАР Віталія Кличка» 2005, «Європейська столиця» 2009, «Нова країна» 2010, ребрендинг і зміна керівництва <i>В. Кличко</i>		У складі списку партії «Блок Петра Порошенка»
19	«Україна — вперед!» 1998, Українська соціал-демократична партія 2012, ребрендинг і зміна керівництва <i>Н. Королевська</i>		У складі списку партії «Опозиційний блок»
	<i>Не існувала в цьому форматі</i>	27	«Україна — єдина країна» 1999, «Україна — єдина родина» 2014, ребрендинг і зміна керівництва <i>М. Музика</i>
20	«Україна майбутнього» 2008 <i>С. Олійник</i>	28	«Україна майбутнього» 2008 <i>С. Олійник</i>
21	Українська національна асамблея 1997 <i>Ю. Шухевич</i>		<i>Див.: Правий сектор</i>
22	Українська платформа «Собор» 1990 <i>П. Жебрівський</i>		<i>Список не подавала</i>
	<i>Не існувала (новоутворена)</i>	29	«5.10» 2014 <i>Г. Балашов</i>

Між виборами минуло лише два роки, але суб'єкти балотування відрізняються досить сильно. Всіх їх умовно можна поділити на три групи.

До **першої умовної групи віднесемо** партії, які позиційно розмежовуються по лінії підтримки/непідтримки режиму В. Януковича — Опозиційний блок і Блок Петра Порошенка. Опозиційний блок

представлено політичними та бізнес-елітами, що сформувалися і розвинулися в добу правління В. Януковича. Партія регіонів, що інституціонально складала підтримку В. Януковичу у 2003–2013 роках, а на виборах 2012 року отримала понад 30% голосів і була політичним маркером «партії влади» того періоду, на виборах 2014 року ховається у складі партії «Опозиційний блок». Його очолив провідний політик із табору «колишніх», бізнесмен та урядовець Юрій Бойко. Опозиційний блок, по суті, став блоком партій. Крім Партії регіонів, до нього увійшли представники інших партій, дуже слабких організаційно та електорально: «Центр» (Вадим Рабінович), «Розвиток України» (Сергій Ларін), Україна — вперед!» (Наталія Королевська), «Трудова Україна» (Володимир Сопельник), Партія державного нейтралітету (Андрій Плакида). Підтримку об'єднанню та його цілям висловила партія «Нова політика» (Володимир Семиноженко), яка, втім, зареєструвала власний список кандидатів. Самостійно провести широку мобілізацію виборців жодна з партій Опозиційного блоку не змогла б як через власну організаційну неспроможність це зробити, так і через скорочення (в силу воєнних дій) можливостей проводити повноцінну кампанію, розраховану на традиційний і потенційний електорат Криму, частини Центральної України та Сходу. Останній фактор є дуже потужними ударом для партій, що працювали з «регіонально поділеним» електоратом.

Водночас сформувалося нове політичне середовище, яке орієнтувалося на чинного Президента П. Порошенка. Так, партія «УДАР Віталія Кличка», яка на парламентських виборах вперше пройшла до Парламенту з третім результатом (за списками партій) — 13,9% голосів — та здобула політичну й електоральну підтримку на позачергових виборах до Київради у травні 2014 року, вже за чотири місяці закріпила свій статус однієї з частин президентського пулу — Блоку Петра Порошенка, що почав створюватися в ході політичної боротьби зими–весни 2014 року. Такий хід вигідний обом партнерам: «УДАР» посилює свої електоральні гарантії, глава держави отримує в Парламенті власну велику фракцію і вплив на рівні Києва. У такий спосіб П. Порошенко вирішив проблему відновлення своєї політичної сили, що виникла внаслідок анулювання в жовтні 2013 року свідоцтва про реєстрацію заснованої ним партії «Солідарність». Завданням же «УДАРу» було підтвердження перемоги на муніципальному рівні на чергових виборах до Київради в жовтні 2015 року. До ареалу Порошенка увійшли також представники партії «Третя українська республіка» і коло діячів, персонально близьких до нього, або «друзів» партії.

Другу умовну групу становили партії, які балотувалися вперше. До таких належать партія «5.10» (Г. Балашов), об'єднання «Самопоміч» (А. Садовий), «Україна — єдина країна» (М. Музика), «Сила людей» (О. Гончарук), Блок лівих сил (С. Габелев), «Громадянська позиція» (А. Гриценко), Інтернет-партія (Д. Голубов), «Правий сектор» (Д. Ярош), Національна демократична партія (О. Чинка), «ЗА-СТУП» (В. Улянченко), «Сила і честь» (І. Смешко).

Загалом у виборах 2014 року брали участь 11 партій, які раніше були мало помітними на політичній арені, і якби вони не здійснили ребрендингу, то їх би чекало політичне забуття, або ж новоутворені — вперше зареєстровані в період між парламентськими виборами 2012 і 2014 років. Хоча частина з них відіграє так звану «технічну» роль, прислужуючись іншим політичним силам своїми людьми в комісіях, розріджуючи електоральне поле конкурентів «замовника» і не претендуючи на свою розбудову, водночас інші також позиціонуються по лінії «влада–опозиція», розраховуючи на співпрацю з домінуючим пропрезидентським блоком.

Найприкметнішою в цій групі є також формально нова (утворена 2014 року) партія «Народний фронт», але з бувалою в бувальцях політичною командою на чолі з Прем'єр-міністром А. Яценюком, котрий у 2009–2013 роках уже розбудовував свій політпроект «Фронт Змін», та Головою Верховної Ради О. Турчиновим. За їхніми спинами — співпраця (різного ступеня активності) з «Батьківщиною» та особисто з Ю. Тимошенко, поруч — ті, хто прагне гарантій для своєї політичної кар'єри, попереду — скоріше за все, урядова коаліція з фракцією Блоку Петра Порошенка, тим більше що входження до коаліції не тільки на рівні фракцій, а й на індивідуальній основі, у 2014 році стало нормою парламентського регламенту. Те, що викликало бурхливе кидання списків, — «тушкування» (party-switching), — легалізовано. Це додасть гнучкості коаліції, але одночасно й створить виклики для партій.

Третю групу складають партії, котрі стало існують як партійні колективи: Партія зелених України (Д. Москаль), «Солідарність жінок України» (В. Гошовська), «Свобода» (О. Тягнибок), КПУ (П. Симоненко), «Батьківщина» (Ю. Тимошенко). Для виборця такий варіант партійної структури найзручніший, адже дозволяє легко ідентифікувати політичну силу і довірити їй управління або відмовити в ньому. Для партії такий стан справ складніший, аніж шлях ребрендингу, блокувань, персональної інтеграції та колективної дезінтеграції, адже партія прагне збереження колективу, засад спільності та «свого» виборця а політичний підйом чи ослаблення в такому разі виникає як результат дій партії і становить зону її політичної відповідальності.

Для рівня ідентифікації політичних сил, особливо в умовах голосування за партійними списками, велике значення має обсяг інформації про кандидатів, доступний виборцю. Наразі всі «делегати» від інших партій представлені як позапартійні. Так, у списку Опозиційного блоку зі 194 членів передвиборчого списку таких 190 осіб (майже 98%). У списку Блоку Петра Порошенка, який нараховує 193 особи, позапартійних — 127 (65%). У списку «Народного фронту» таких 20% (45 із 221), але характер позапартійності тут інший: ставка робиться на ресурси Міністерства внутрішніх справ, а його працівники, як і судді, працівники прокуратури, доходів і зборів, військовослужбовці, працівники кримінально-виконавчої служби, не можуть бути членами партій.

Отже, попри формальну заборону передвиборчих блокувань, такі блоки фактично існують, що ускладнює несення політичної відповідальності суб'єктами політики та підтримує відтворення неформальних політичних груп у публічній політиці.

Інструментами посилення відповідальності може виступити, як вбачається, низка факторів:

- стабілізація вимог законодавства щодо визнання суб'єктами виборів партій, а не блоків партій;
- розширення доступу до інформації про кандидатів у частині історії їхньої фактичної партійної належності (а не належності до списку партії);
- перегляд виборчої системи і перехід до тривалого застосування пропорційної системи;
- вибір моделі преференційного голосування в умовах пропорційної системи;
- моніторинг та оцінка впливу можливості персональної участі в парламентській коаліції на поведінку політичних акторів.

Отже, позачергові вибори до Верховної Ради відбувалися в постреволюційний період, який характеризувався кардинальною зміною політичного істеблшменту, коли панівна Партія регіонів фактично зійшла з політичної сцени, натомість з'явилося досить багато політичних партій різної орієнтації, що досягли значного електорального успіху. Показником дестабілізації партійної системи є надзвичайно високий рівень електоральної волатильності. Високий рівень фрагментації партійної системи свідчить про те, що вона ще далека від стабілізації. Внаслідок виборів утворилася екстремальна багатопартійна система з відносним балансом між партіями, що унеможливило домінування жодної з великих партій у Верховній Раді, насамперед Блоку Петра Порошенка.

Важливим ефектом змішаної системи, а саме обрання депутатів в одномандатних округах, стало формування у Верховній Раді депутатської групи партії «Відродження», яка в багатомандатному окрузі набрала лише 0,19%, а сама фракція складається переважно з безпартійних самовисуванців. У цьому контексті виникає питання про те, яким чином тут реалізується функція агрегації і репрезентації суспільних інтересів у політичному полі. Іншим важливим ефектом змішаної системи стало обрання понад половини депутатів від пропрезидентської партії «Блок Петра Порошенка» в одномандатних округах. Якщо ми порівняємо ці дані з результатами виборів до Верховної Ради 2012 р., то можемо говорити про сталу тенденцію.

Сама партійна система за результатами позачергових виборів до Верховної Ради має дуже високий рівень фрагментації, а за ідеологічними екстремумами її можна охарактеризувати як екстремальну багатопартійну з відносним балансом між партіями. Політичним ефектом подібного типу партійної системи є ускладнення процедури формування парламентської більшості, коли для її оформлення потрібні три або більше партії. Це, у свою чергу, робить Уряд менш стабільним і створює передумови для тривалих періодів узгодження рішень і потенційних парламентських криз.

5. Регіональне партійне представництво за результатами місцевих виборів 2015 року

5.1. Особливості політичної ситуації та виборчого процесу

Значення місцевих виборів 25 жовтня–15 листопада 2015 року зумовлювалося важливою роллю органів місцевого самоврядування в системі представництва політичних інтересів та їх транзиту як у часі на певній території (тобто по горизонталі від виборів до виборів), так і «згори вниз» (від центру до регіонів). Потенційно партії очікували посилення ролі місцевих рад (обласних і районних) шляхом децентралізації, тобто надання їм більших повноважень, фінансової самостійності й можливості створювати виконавчі структури для управління на певних територіях. Відповідну ідею закладено в проекті змін до Конституції⁶¹, але на період проведення виборів ці зміни ще було затверджено; крім того, проектом передбачено проведення нових місцевих виборів у 2017 році. Проте для партій отримання мандатів у місцевих радах є, безумовно, важливим засобом здійснення влади в будь-якому обсязі. Крім того, це стало для них своєрідним «політичним тестом» і можливістю розширити політичну репрезентацію на місцевому рівні.

Напередодні виборів було прийнято важливі зміни до виборчої системи: 14 липня ухвалено новий Закон «Про місцеві вибори», який містить такі новели⁶²:

- змішану (паралельну) виборчу систему було замінено пропорційною, яка має потенціал для формування складу фракцій рад, пропорційного голосам виборців, котрі віддано за певних суб'єктів виборів (у цьому випадку — за політичні партії);
- загороджувальний поріг підвищено з 3 до 5%, що потенційно веде до зниження фрагментації представництва в радах і одночасно грає на руку великим партіям;
- зменшено розмір виборчого округу, який визначає кількість мандатів. Якщо у 2010 році максимальна кількість мандатів у пропорційній складовій округу з виборів обласної ради становила 84 (Донецька обласна рада), а мінімальна — 40 (у виборах до Волинської обласної ради), то тепер максимальна кількість мандатів — 120 (Дніпропетровська, Харківська), а мінімальна — 64;
- перерозподіл голосів відбувається за принципом найбільшого залишку: мандати, які залишилися нерозподіленими після першого кола розподілу за природною квотою голосів, переходять до тієї партії, яка має більшу порівняно з іншими партіями кількість «вільних» голосів (тобто за квотою Хейра);
- змінено кількість голосів і порядок їх подання: від голосування двома голосами (у пропорційній та плюральній складовій) перейшли до голосування за список партії в окрузі. Межі округу для обрання обласної ради збігаються з межами області, для обрання районної ради — з межами району. Кандидати висувуються у списку партії та номінуються у виборчих округах.

⁶¹ Проект закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації) внесено Президентом України і зареєстровано 1 липня 2015 року // http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812. Станом на 10 грудня 2015 року проект отримав схвальний висновок Конституційного Суду і ухвалений у першому читанні на одній із сесій. Відповідно до процедури внесення змін до Конституції, для його ухвалення в цілому необхідна підтримка двома третинами конституційного складу Парламенту.

⁶² Закон України від 14.07.2015 р. № 595-VIII «Про місцеві вибори». [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/595-19/page>.

Фактично у всіх обласних радах кількість місць було зменшено на третину, в деяких — наприклад, Житомирській, Закарпатській — практично вдвічі. Законом також було встановлено гендерну квоту у виборчих списках партій у розмірі 30%.

Міжнародні організації, зокрема ОБСЄ, досить критично оцінили процедуру ухвалення і деякі новели цього закону, а також організаційну підготовку виборів. У звіті ОБСЄ, приміром, йдеться: «Закон про вибори був ухвалений менше ніж за чотири місяці до дня голосування без відкритого обговорення, всупереч зобов'язанням перед ОБСЄ та міжнародній практиці. Низка попередніх рекомендацій ОБСЄ/БДІПЛ та Венеціанської комісії досі не були прийняті до уваги, в тому числі заходи щодо забезпечення стабільної та неупередженої роботи органів, відповідальних за організацію та проведення виборів, процедури реєстрації кандидатів, прозорості фінансування кампаній та ефективного вирішення виборчих спорів. В цілому, законодавча база не повною мірою відповідає деяким зобов'язанням перед ОБСЄ та Радою Європи, іншим міжнародним зобов'язанням і стандартам.

Виборча система виявилась такою, що суперечить конституційному принципу рівномірного представництва місцевих громад. Декілька виборчих округів у багатомандатному виборчому окрузі не мали представництва в місцевих радах, в той час як інші округи було представлено депутатами в кількості до трьох осіб. Крім того, деякі обласні центри взагалі не було представлено у відповідних обласних радах. Також кандидати, які мали найбільшу підтримку в певних округах, не були обрані, в той час як кандидати, які були другими та третіми у перегонах, отримали місця в радах. Це викликало занепокоєння щодо того, чи здатна виборча система відображати волевиявлення виборців»⁶³.

У період між позачерговими виборами до Верховної Ради 2015 р. і місцевими виборами 2015 р. відбулися певні зміни в партійній системі. Однією з ключових полій стало об'єднання партії «УДАР Віталія Кличка» та БПП. Переговори про об'єднання цих політичних сил велися протягом значного часу, і вже 4 серпня повідомлялося про об'єднання партії «Блок Петра Порошенка «Солідарність» та «УДАРу». Проте рішення про «поглинання» «УДАРу» було ухвалено 28 серпня на XII позачерговому з'їзді БПП. Головою нової політичної партії було обрано Віталія Кличка. Також було запропоновано змінити назву партії на назву «БПП–Удар–Солідарність», проте це рішення не було ухвалено і партія пішла на вибори під старою назвою⁶⁴.

У свою чергу, «Народний фронт» Арсенія Яценюка вирішив не брати участі в місцевих виборах самостійно — відповідну заяву Арсеній Яценюк зробив також 28 серпня. Однією з найбільш вірогідних причин такого рішення називали різке падіння рейтингу цієї політичної сили:

- 22,14% (результат виборів до Верховної Ради у 2014 р.);
- 6,6% (березень 2015 р., дані Київського міжнародного інституту соціології — КМІС);
- 2,7% (червень 2015 р., дані соціологічної групи «Рейтинг»);
- 1% (жовтень 2015 р., дані соціологічної групи «Рейтинг»).

Кандидати від «Народного фронту» мали приєднатися до списків «БПП–УДАРу». За різними оцінками, «УДАР» отримав 30% у партійних списках по Україні, «Народний фронт» — 20–25%, решту — БПП⁶⁵. Водночас «Народний фронт» відмовився від формального об'єднання з БПП.

Іншою особливістю місцевих виборів 2015 р. було те, що КПУ не брала самостійної участі в цьому процесі через судову заборону. 23 липня 2015 р. Міністерство юстиції своїм наказом затвердило правовий висновок щодо недотримання КПУ Закону «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої

⁶³ Україна, Місцеві вибори, 25 жовтня та 15 листопада 2015 року: Підсумковий звіт. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/odihr/elections/ukraine/223811?download=true>.

⁶⁴ Перелік політичних партій, які прийняли рішення про участь їхніх місцевих організацій у місцевих виборах, див.: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/PVM109?PT001F01=100>.

⁶⁵ Див: Манола В. «Це — кінець партії УДАР!». [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://lb.ua/news/2015/08/21/313977_tse_kinets_partii_udar.html; У Яценюка прокоментували можливість повного об'єднання з Блоком Порошенка. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/144424>.

символіки», яким визнавалося, що статут, найменування та символіка Комуністичної партії України не відповідають цьому закону⁶⁶. Це фактично означало для КПУ заборону брати участь у виборах. Міністр юстиції Павло Петренко зазначив: «Я підписав накази, правовим наслідком яких є те, що ця політична сила та інші комуністичні партії з сьогоднішнього дня не можуть бути суб'єктом виборчого процесу і не можуть брати участі у місцевих, загальнодержавних і президентських виборах»⁶⁷. Мін'юст також подав позов до Окружного адміністративного суду м. Києва з вимогою припинити діяльність КПУ. 13 жовтня Окружний адміністративний суд м. Києва відмовився скасувати наказ Мін'юсту за позовом КПУ. Вже після виборів 16 грудня 2015 р. цей суд постановив задовольнити позов Мін'юсту в повному обсязі та припинити діяльність КПУ⁶⁸.

За місяць до дня голосування Петро Симоненко заявив, що його однопартійці братимуть участь у місцевих виборах 25 жовтня у складі партії «Нова держава»⁶⁹.

Досі малознана партія «Нова держава», зареєстрована у 2012 р., увійшла до Всеукраїнського громадського об'єднання лівих і лівоцентристських партій і громадських організацій «Ліва опозиція», створеного влітку 2015 року. До об'єднання також увійшли КПУ, Прогресивна соціалістична партія України (ПСПУ) та «Союз лівих сил». 3 серпня 2014 року керівником (головою ради) «Нової держави» став Олег Мельник, про якого відомо лише те, що він був помічником депутата Верховної Ради IV скликання від Соціалістичної партії України Олексія Малиновського. Очевидно, що «Нова держава» виступала суто опорною «електоральною машиною» для КПУ, щоб її кандидати могли балотуватися на місцевих виборах попри формальну заборону.

Напередодні виборів було запущено новий політичний проект під назвою «Наш край», який, як показали результати місцевих виборів, виявився доволі успішним⁷⁰. Лідерами цього політичного проекту стали колишні регіонали, серед яких — Олександр Мазурчак, Олександр Фельдман, Юрій Гранатуров, Антон Кіссе та Сергій Кальцев. Усі ці депутати свого часу голосували за «диктаторські закони 16 січня».

«Наш край» було створено на основі партії «Блокова партія», зареєстрованої у 2011 р. 20 грудня 2014 р. народний депутат України Антон Кіссе анонсував створення оновленої політичної партії «Наш край». 30 липня 2015 р. у Києві відбулася презентація партії, а 27 серпня — форум регіональних лідерів «Нашого краю», в якому взяли участь 62 мери та 500 інших представників⁷¹. «Наш край» охарактеризували як «партію мерів», створену місцевими елітами для того, щоб відстояти свої інтереси. Експерти також називали її «проектом Банкової», створеним «з благословення Адміністрації Президента» для розмивання електорату Опозиційного блоку⁷².

Як і в попередній період, місцеві вибори 2015 р. у деяких регіонах України не проходили. У Донецькій області відбулися вибори до 11 районних рад, а в Луганській — до 12 (до двох рад було призначено повторні вибори). В АР Крим місцеві вибори не проводилися. Специфічно новою і важливою для організації виборів і реалізації політичних прав громадян стала також дискусія щодо голосування внутрішньо переміщених осіб. Ця дискусія стосувалася близько 1,5 млн громадян України, які внаслідок воєнних дій на Сході України були змушені покинути свої домівки (нерідко зруйновані чи непридатні до проживання) і поселитися в інших місцевостях. Вони не змогли проголосувати на

⁶⁶ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v1312323-15>.

⁶⁷ Мін'юст заборонив КПУ брати участь у виборах. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/1104539-minyust-zaboroniv-kpu-brati-uchast-u-viborah.html>.

⁶⁸ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54392066>.

⁶⁹ Симоненко: комуністи підуть на вибори у складі партії «Нова держава». [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/news/27270864.html>.

⁷⁰ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://nashkray.org/?lang=ru>.

⁷¹ Мэры более 60 городов пойдут на выборы с партией «Наш край». [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.rbc.ua/rus/news/meru-gorodov-poydut-vybory-partiey-nash-kray-1440672428.html>.

⁷² Андрушко С., Андрейко О., Жерера О. «Наш край» — партія мерів, прогульників та голосувальників за диктатуру. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/10/23/7085889/>.

місцевих виборах, оскільки новий закон «Про місцеві вибори», ухвалений 14 липня 2015 року⁷³, передбачав, що для цього потрібно не тільки проживати в межах відповідного територіального виборчого округу, але й бути зареєстрованим. Також особливістю місцевих виборів 2015 р. стало одночасне проведення місцевих виборів та перших місцевих виборів у об'єднаних територіальних громадах, зокрема в 159 громадах, де процес об'єднання завершився.

Моніторингові організації загалом позитивно оцінили підготовку та проведення місцевих виборів, проте відзначали й досить часті порушення. Зокрема, у звіті Комітету виборців України⁷⁴ (КВУ) зазначається, що мали місце порушення при реєстрації кандидатів територіальних виборчих комісій. Спостерігачі від КВУ зафіксували 1 500 порушень у день голосування, з них понад 70% — процедурного технічного характеру. Проте порівняно з 2010 р. суттєво зменшилась кількість підкупу виборців і так званих «каруселей». Процес підрахунку голосів також відбувся без серйозних порушень. Загалом, за оцінкою КВУ, вибори, за винятком окремих територіальних громад, відповідали стандартам вільних і демократичних виборів, а зафіксовані порушення не мали суттєвого впливу на результати волевиявлення.

У проміжному звіті ОБСЄ відзначається, що атмосфера передвиборчої кампанії була ліберальною та спокійною. Водночас, на думку авторів звіту, кампанія відзначилася частими повідомленнями про підкуп виборців та використання адміністративного ресурсу, а також використання партіями незадекларованих коштів на розміщення політичної реклами до початку реєстрації кандидатів, оскільки такі кошти не враховуються у звітності⁷⁵.

Підсумковий звіт ОБСЄ наголошує, що вибори «були конкурентними, в цілому добре організованими, а виборчою кампанією було продемонстровано загальну повагу до демократичних процесів. Разом з тим, складна нормативно-правова база, домінування потужних економічних груп над виборчим процесом і той факт, що практично все висвітлення передвиборчої кампанії в засобах масової інформації відбувалось на платній основі, в сукупності підкреслюють необхідність подальшого проведення реформ»⁷⁶.

5.2. Обласний рівень партійного представництво за результатами місцевих виборів 2015 року

У місцевих виборах 2015 р. загалом взяли участь 142 політичні партії⁷⁷. 25 жовтня явка була помірною і становила в середньому 46,61%, натомість другий тур (15 листопада) з виборів міських голів пройшов за значно нижчої активності виборців — 34,8%. Загалом 28 партіям вдалося провести своїх представників у ради різного рівня. З невеликим відривом перемогу на виборах загалом по країні здобув Блок Петра Порошенка. Друге і третє місця майже з однаковим результатом посіли ВО «Батьківщина» та Опозиційний блок.

⁷³ Закон України від 14 липня 2015 р. № 595-VIII «Про місцеві вибори». [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/595-19/print1447710371444125>.

⁷⁴ Фінальний звіт Комітету виборців України за результатами місцевих виборів 2015 року. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://issuu.com/8612157/docs/finalniy_zvit_cvu?e=16898265/34220642.

⁷⁵ Україна, Місцеві вибори, 25 жовтня 2015 р.: Проміжний звіт. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/odihr/elections/ukraine/191446?download=true>.

⁷⁶ Україна, Місцеві вибори, 25 жовтня та 15 листопада 2015 року: Підсумковий звіт. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/odihr/elections/ukraine/223811?download=true>.

⁷⁷ Перелік політичних партій, які прийняли рішення про участь їхніх місцевих організацій у місцевих виборах. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/PVM109?PT001F01=100>.

Таблиця 9. Партії — переможці на виборах до обласних рад 2015 року

Партія	Обласні ради
«Блок Петра Порошенка»	Вінницька, Житомирська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська
«Опозиційний блок»	Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська, Одеська
«УКРОП»	Волинська
«Єдиний центр»	Закарпатська
«Відродження»	Харківська
«За конкретні справи»	Хмельницька

Блок Петра Порошенка переміг у 14 обласних радах, або 63% від тих, де проходили вибори (див. **Табл. 9**). Для порівняння: Партія регіонів у 2010 р. перемогла у 21 регіоні з 25, або 84%. При цьому, на відміну від Партії регіонів у 2010 р., у 2015 р. Блоку Петра Порошенка в жодному регіоні не вдалося здобути абсолютну більшість. Найкращий перший результат Блок Петра Порошенка показав у Вінницькій області — 32,14%, а найгірший — 17,86% — у Полтавській. Найбільший розрив між БПП та другою партією становив 11,9% голосів (Вінницька облрада). При цьому в Кіровоградській та Сумській областях БПП, набравши трохи більше голосів, ніж ВО «Батьківщина», провів однакову кількість депутатів. Та ж сама ситуація склалася в Чернігівській облраді, де, попри невелику перевагу в голосах, БПП та Радикальна партія Олега Ляшка провели однакову кількість депутатів.

Незважаючи на досить високий прохідний бар'єр, до обласних рад пройшла значна кількість партій. Найбільше партій було представлено в Полтавській облраді — 10, найменше (по 6) — в Івано-Франківській, Одеській, Рівненській та Харківській обласних радах. Таким чином, обласні ради за результатами виборів виявилися доволі фрагментованими, що певною мірою ускладнювало їхню роботу. Про це свідчить процес формування керівних органів в обласних радах (див. **Табл. 10**), коли БПП, який претендував на керівництво щонайменше в 9 радах (Вінницькій, Житомирській, Запорізькій, Київській, Миколаївській, Рівненській, Херсонській, Черкаській та Чернівецькій), попри попередні домовленості з БЮТ, не зміг провести своїх керівників у Київську, Житомирську та Рівненську облради⁷⁸.

Таблиця 10. Голови обласних рад за партійною належністю, 2015 рік

Регіон	Голова обласної ради	Партійність
Вінницька область	Олійник А.Д.	«Блок Петра Порошенка»
Волинська область	Палиця І.П.	«УКРОП»
Дніпропетровська область	Пригунов Г.О.	«Блок Петра Порошенка»
Житомирська область	Лабунська А.В.	ВО «Батьківщина»
Закарпатська область	Рівіс М.М.	«Єдиний центр»
Запорізька область	Самардак Г.В.	«Блок Петра Порошенка»
Івано-Франківська область	Сич О.М.	ВО «Свобода»
Київська область	Старикова Г.В.	ВО «Батьківщина»
Кіровоградська область	Чорноіваненко О.А.	ВО «Батьківщина»
Львівська область	Ганущин О.О.	«Блок Петра Порошенка»

⁷⁸ Матола В. Союз вуза з іжаком: як в регіонах ділять владу. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://lb.ua/news/2015/12/01/322320_soyuz_vuzha_z_izhakom_yak_regionah.html.

Таблиця 10. Закінчення

Регіон	Голова обласної ради	Партійність
Миколаївська область	Москаленко В.В.	«Блок Петра Порошенка»
Одеська область	Урбанський А.І.	«Блок Петра Порошенка»
Полтавська область	Біленький О.Ю.	«Блок Петра Порошенка»
Рівненська область ⁷⁹	Ковальчук В.О	Радикальна партія Олега Ляшка
Сумська область	Салатенко С.П.	ВО «Батьківщина»
Харківська область	Чернов С.І.	«Відродження»
Херсонська область	Путілов А.С.	«Блок Петра Порошенка»
Хмельницька область	Загородний М.В.	«Блок Петра Порошенка»
Черкаська область	Вельбівець О.І.	«Блок Петра Порошенка»
Чернівецька область	Мунтян І.М.	ВО «Батьківщина»
Чернігівська область	Вдовенко І.С.	«Блок Петра Порошенка»

Таким чином, представники БПП очолили обласні ради в 11 областях з 22, де проходили вибори (50%), включно з тими, де перше місце посів Опозиційний блок (Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська, Одеська області), а в післявиборчий період пропрезидентській партії вдається консолідувати більшість у регіонах, що також підсилює можливості політичної підтримки Президента.

Таблиця 11. Динаміка партійного представництва в регіонах, 2014 (після Революції Гідності) — 2015 (після місцевих виборів) роки

Регіон	Найбільша фракція	
	2014 рік	2015 рік
Вінницька область	«Батьківщина» — 15,7%	«Блок Петра Порошенка» — 31%
Волинська область	«Батьківщина» — 24%	«УКРОП» — 26,5%
Дніпропетровська область	Партія регіонів — 52,1%	«Опозиційний блок» — 38%
Житомирська область	«Батьківщина» — 19,6%	«Блок Петра Порошенка» — 26,5%
Закарпатська область	«Єдиний центр» — 41,5%	«Єдиний центр» — 29,6%
Запорізька область	Партія регіонів — 18,3%	«Опозиційний блок» — 33%
Івано-Франківська область	«Свобода» — 14%	«Блок Петра Порошенка» — 27%
Київська область	Депутатська група «Нова Київщина» — 24%	«Блок Петра Порошенка» — 26%
Кіровоградська область	Депутатська група «Кіровоградщина» — 24,7%	«Блок Петра Порошенка» — 21,8%
Львівська область	«Свобода» — 26,2%	«Блок Петра Порошенка» — 23,8%
Миколаївська область	Депутатська група «Рідна Миколаївщина» — 22,5%	«Опозиційний блок» — 26,5%
Одеська область	Партія регіонів — 10,2%	«Опозиційний блок» — 27,3%

⁷⁹ У березні 2016 р. депутата від БПП Олександра Корнійчука було обрано головою Рівненської облради замість представника Радикальної партії Олега Ляшка Володимира Ковальчука. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://charivne.info/rivne-news/zamist-rpl---bpr-u-rivnomu-obraly-novoho-holovu-oblasnoyi-rady>.

Таблиця 11. Закінчення

Регіон	Найбільша фракція	
	2014 рік	2015 рік
Полтавська область	Міжфракційна депутатська група «Народна рада» — 32,2%	«Блок Петра Порошенка» — 17,8%
Рівненська область	Міжфракційне об'єднання «Народна рада Рівненської області» — 36%	«Блок Петра Порошенка» — 29,6%
Сумська область	Депутатська група «Воля народу» — 28%	«Блок Петра Порошенка» — 21,8%
Тернопільська область	«Свобода» — 45%	«Блок Петра Порошенка» — 28%
Харківська область	Група «Єдність Харківщини» — 42,1%	«Відродження» — 41,6%
Херсонська область	Група «Громадська ініціатива Херсонщини» — 31,6%	«Блок Петра Порошенка» — 28%
Хмельницька область	Депутатська група «Народний фронт» — 19%	«За конкретні справи» — 22,6%
Черкаська область	Депутатська група «Гідність» — 17%	«Блок Петра Порошенка» — 21,4%
Чернівецька область	«Народний фронт» — 14,7%	«Блок Петра Порошенка» — 23,4%
Чернігівська область	Депутатська група «За рідний край» — 24%	«Блок Петра Порошенка» — 18,7%

Як видно з **Таблиці 11**, БПП вдалося потіснити з перших позицій «Батьківщину» та «Свободу» в тих регіонах, де вони були в більшості. В той же час, новій партії «УКРОП» під проводом Ігоря Палиці вдалося перемогти «Батьківщину» на Волині, де вона традиційно мала сильні позиції.

Перші місцеві вибори після Революції Гідності пройшли за новими правилами, серед яких — запровадження пропорційної системи та 5% бар'єру. Ці правила, з одного боку, не давали великим партіям, зокрема БПП, використати одномандатні округи для перемоги власних кандидатів, що їй частково вдалося під час виборів до Верховної Ради у 2014 році. З іншого боку, високий прохідний бар'єр, який теоретично мав сприяти таким партіям, фактично не мав великого впливу, і обласні ради виявились доволі фрагментованими, причому в жодній з них, за винятком Харківської обласної ради, політичні партії-переможці не мають абсолютної більшості, а в більшості рад їхня перевага мінімальна. Попри це, пропрезидентській партії «Блок Петра Порошенка «Солідарність» вдалося здобути перемогу в більшості регіонів та очолити обласні ради навіть там, де перемогу одержав Опозиційний блок. З одного боку, це підсилює вертикаль президентської влади на місцях, а з іншого — свідчить про можливість цієї політичної сили консолідувати більшість «під себе». Таким чином, результати регіональних виборів можна вважати загалом успішними для БПП та розцінювати їх як крок у напрямі перетворення цієї політичної сили на «партію влади».

ВИСНОВКИ

Таким чином, у період президентства В. Януковича, який намагався концентрувати повноту влади, контролювати виконавчу і судову владу, партійна система також зазнала впливу авторитарних тенденцій. Цей процес можна охарактеризувати як монополізацію політичного поля «партією влади», якою на той час була Партія регіонів. Ця монополізація яскраво проявила себе під час місцевих виборів 2010 р., коли шляхом застосування адмінресурсу Партія регіонів забезпечила собі абсолютну більшість у регіональних представницьких органах влади більшості регіонів країни.

Вибори до Верховної Ради у 2012 році продемонстрували падіння суспільної підтримки Партії регіонів та обмеженість адмінресурсу, про що свідчили результати виборів у багатомандатному окрузі. Електоральні втрати Партії регіонів у цьому окрузі вдалося частково компенсувати за рахунок одномандатних округів, де було легше застосовувати «брудні» технології. Разом з тим, значна суспільна підтримка опозиційних партій, таких як ВО «Батьківщина», «УДАР» та ВО «Свобода», сприяли консолідації та інституціоналізації парламентської опозиції. Парламентська опозиція, маючи обмежені засоби політичного впливу на владу, все-таки сприяла політичній легітимізації широкого протестного руху 2013–2014 рр.

У період 2014–2015 років партійне представництво в Україні зазнало суттєвих змін, спричинених ходом Революції Гідності та потребою розв'язати політичну (зокрема парламентську) кризу і кризу суспільної довіри до партій попередніх електоральних циклів, асоційованих з тиском на свободи громадян, присвоєнням ресурсів в інтересах владної меншості, неналежним управлінням, корупцією та ігноруванням необхідності модернізації держави. Падіння напівавторитарного режиму Януковича запустило процес перерозподілу впливу, відкрило можливість формування нової проєвропейської більшості в Парламенті та переформатування представницької влади на місцях, зокрема в обласних радах. Ці «нові більшості» переважно мали ситуативний характер та включали значну кількість «перебіжчиків» з Партії регіонів, а фракції цієї партії здебільшого припинили існування. Також у цей період на «уламках» Партії регіонів стали формуватися нові партійні проекти, опозиційні до чинної влади. Крах Партії регіонів як «партії влади» пояснюється тим, що подібні партії не пристосовані до існування в конкурентному політичному середовищі і зазвичай неспроможні пережити режим, з яким пов'язані.

Переформатування структур більшості в радах — як на парламентському, так і на місцевому рівнях — стало тимчасовим засобом розв'язання кризи недовіри. Більш дієвим виходом з цієї кризи і водночас засобом стали легітимізації влади стали вибори — позачергові президентські і парламентські у 2014 році, місцеві у 2015 році. Основним результатом процесів, що проявився на етапі виборів, став фактичний розпад провладної Партії регіонів та усунення з процесу політичної боротьби її сателітів — Комуністичної партії України (Петро Симоненко), яка була представлена в Парламенті України ще з перших виборів 1994 року (і, власне кажучи, зберегла своє представництво з радянського періоду, адже в новій державі парламентські вибори не оголошувалися, а Верховна Рада працювала у скликанні, обраному в 1990 році), та «Сильної України» (Сергій Тігіпко). Партія регіонів збереглась номінально, але самостійної участі в дострокових парламентських виборах не брала, а до Парламенту увійшла у складі квазіпартії з шести партій — «Опозиційного блоку».

Позачергові вибори до Верховної Ради у 2014 році відбувалися в постреволюційний період і дали потужний поштовх партійному будівництву. В цей час з'явилося досить багато політичних партій різної орієнтації, які досягли значного електорального успіху. Революція потребувала політичних сил

нової якості, але «нові партії Майдану» не постали як якесь окреме, ізольоване від попередніх зв'язків явище, як це багато кому уявлялося, а радше стали наслідком перерозподілу впливів у політичному середовищі та перепозиціонування еліт попереднього періоду. Мала місце активна кооптація цими партіями в електоральному процесі осіб, які здобули символічний капітал у ході революційних подій та відстоюванні країни у протистоянні з сепаратизмом, підтримуваним Росією.

Результати виборів до Верховної Ради 2014 р. засвідчили надзвичайно високий рівень електоральної волатильності, який є показником дестабілізації партійної системи. В той же час високий рівень фрагментації партійної системи свідчить про те, що вона ще далека від стабілізації.

Збереження на парламентських виборах 2014 року змішаної системи виборів, яка застосовувалась на виборах до Парламенту у 2012 році (за Законом від 17 листопада 2011 року «Про вибори народних депутатів України»), з урахуванням організаційної слабкості партій зберегло основу для їх фрагментованого представництва і формування в парламенті нестійкої більшості, орієнтованої на найсильнішого гравця. Важливим ефектом змішаної виборчої системи стало те, що деякі політичні партії, зокрема Блок Петра Порошенка та «Відродження», отримали набагато більше мандатів у мажоритарних округах, ніж за партійним списком. За результатами виборів (якщо йти за формулою і класифікацією А. Сіароффа) утворилася екстремальна багатопартійна система з відносним балансом між партіями, що унеможливує домінування жодної з великих партій у Верховній Раді, насамперед БПП.

Перші місцеві вибори після Революції Гідності підтвердили цю тенденцію, яку посилювало запровадження пропорційної системи. Нові правила не давали великим партіям, зокрема Блоку Петра Порошенка, використати одномандатні округи для просування власних кандидатів. Водночас, попри високий 5% загороджувальний поріг, сприятливий для великих партій, обласні ради виявились досить фрагментованими. Пропрезидентська партія БПП, не маючи абсолютної більшості в жодній з обласних рад, має незначні переваги в більшості цих рад, що змушує Блок Петра Порошенка вступати в коаліції. Однак за рахунок політичного впливу та вибудованої системи патронату БПП також вдалося провести власних кандидатів на посади голів облрад навіть там, де перемогу здобув Опозиційний блок. Це дозволило підсилити вертикаль президентської влади на місцях, а також стало ознакою перетворення цієї політичної сили на «партію влади».

Структурно в партійній системі на заміну пропрезидентській Партії регіонів прийшла пропрезидентська партія «Блок Петра Порошенка «Солідарність», що за принципами свого розвитку відтворює її та всі попередні «партії влади» (партії адміністративного ресурсу) в Україні. Зокрема, напередодні місцевих виборів 2015 року відбулося фактичне злиття «Блоку Петра Порошенка «Солідарність» та «УДАРу». Те саме стосується «прем'єрської» партії «Народний фронт», яка не змогла встояти в політичній конкуренції в нових умовах, відмовилась від самостійної участі у виборах і послабила позиції впливу зі звільненням А. Яценюка з посади глави Уряду, що ставить під сумнів перспективи існування цієї політичної сили навіть попри можливу фінансову підтримку з боку держави у зв'язку із запровадженням фінансування статутної діяльності політичних партій з бюджету держави (вступає в силу 1 липня 2016 року)⁸⁰.

У післяреволюційний період під вибори 2015 року та проектовану конституційну модель децентралізації влади створено ряд партій регіонального гатунку: «За конкретні справи» (Хмельницька обласна рада), «Відродження» (Харківська обласна і міська ради), «Довіряй ділам» (Одеська міська рада), які не поспішають асоціюватися з «партіями влади» і нарощують свій вплив на місцях в очікуванні посилення виконавчих можливостей органів місцевого самоврядування. Чи набудуть вони загальнонаціонального впливу (як свого часу «Свобода», «Самопоміч»), за який і на який час — питання відкрите.

⁸⁰ Закон України від 8 жовтня 2015 р. № 731-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції». [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/731-viii>

Основними викликами для партійного середовища залишаються (хоча не вичерпують собою) такі:

- перформативність інституціональних рамок, рухливість конституційного і законодавчого регулювання у сферах, які стосуються політичної системи, організації системи державного управління, політичних партій, громадських організацій, та подальша пластичність цілей, що ставляться в цих сферах і сукупно зумовлюють рамки низької інституціоналізації;
- загальний режимний контекст «патрональної політики» (за визначенням Генрі Хейла), в який вписана Україна;
- воєнні дії на східних територіях України, невизначеність державної стратегії щодо суспільної консолідації, реінтеграції окупованих територій Донбасу і Криму;
- надмірна залежність від тіньових коштів, адже партії, як і всі інші суб'єкти, діють у таких самих умовах зрощення влади та бізнесу, що дають можливості отримання надприбутків через включення у систему прийняття політичних рішень;
- низька лояльність до партій з боку її топ-представників, що уможливорює переходи в інші партії (фракції), балотування членів однієї партії за списками іншої, відсутність фандрайзингової політики партій тощо;
- зміни в соціальній структурі суспільства та, відповідно, потреба врахування цих змін у відносинах з виборцями;
- слабка комунікація з організованими середовищами суспільства на місцях;
- низьке проникнення на території країни, регіональна обмеженість, експлуатація модифікації кліважу «центр-регіони» та капсулювання (замкненість) впливу;
- потреба здійснювати роботу зі стратегування та програмування, щоб бути здатними запропонувати суспільству комплексну програму дій і втілити її в життя (як йдеться у підходах Європейського суду з прав людини);
- недостатня включеність у формування вищої ланки державного управління;
- потреба досягнення автономного (незалежного) характеру дій партій і зменшення надмірного впливу надавачів коштів.

Отже, партійне середовище в Україні в найближчі 1–2 електоральні цикли ще буде зазнавати стрімких та сильних трансформацій, зумовлених нестійкістю інституціональних рамок, що в свою чергу буде впливати на формування і зміст електоральної пропозиції з боку партій. Все це разом узятє зберігатиме відкриті можливості для побудови партій і не знімає потребу формування в Україні стійких, відповідальних та демократичних партій.

**Динаміка
партійного представництва в Україні
після Революції Гідності**

*Літературний редактор: Світлана Іванівна Глущик
Дизайн: Лариса Дяченко*

Розповсюджується безкоштовно
Український незалежний центр політичних досліджень, 2016

Формат 60x84/8
Ум. друк. арк. 2,56
Тираж 150 прим. Зам. № 8/06

Видавець і виготовлювач ТОВ «Агентство «Україна»
01054, м. Київ, вул. Гончара, 55
(Свідоцтво про реєстрацію серії ДК № 265 від 30.11.2000 р.)